

BELVEDERE

MERIDIONALE

KISKÖNYVTÁR 4.

A tatárok kivonulásának 750. évfordulója

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Történettudományi Tanszék

Szeged

1992

A tatárok kibonulásának 750. évfordulója

- Emléklések a JGYTF Történettudományi Tanszékén -

(1992. IV. 27.)

ELŐSZÓ	3
PAPP SÁNDOR: A steppe a XIII. században	4
DÁVID VERONIKA: A mongolok hitvilága	10
SZEGFŰ LÁSZLÓ: A pápaság és Kelet	14
NAGY LÁSZLÓ: A koldulórendek megtelepedése hazánkban	26
MAJZIK ANDREA: Tatár attitűd - tatár mentalitás	30
DR. SULYOK HEDVIG: Egy szemtanú, Rogerius portréja.....	34
KÉSMÁRKI ZITA: A tatárjárás demográfiai következményei.....	40
NAGY TAMÁS: Kinga - a másik szent életű királylány	43
HEVESI ISTVÁN: Az Istennek felajánlott királyleány: Szent Margit...	46
Tallózás a témák irodalmában	50

1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

ELŐSZÓ

Mintha ősi átok ülne rajtunk magyarokon, sikereinknek, diadalmainknak örvendezni szinte nem is tudunk, s ha mégis, örömről örömről, ám sebeinket újra meg újra feltépjük, vereségeinket és kudarcainkat gyakorta felemlegetve keseregünk, gyászos eseményeink és tragédiáink évnapjait rendre megüljük. Ezzel a gyakorlattal kívánt gyökeresen szakítani hallgatóságunk, amikor elvetette azt a gondolatot, hogy Muhi katasztrófa 750. évfordulóján emlékezzünk meg a tártjárásról, s határozott úgy, hogy e barbár keleti hordák kitakarodását, az ország újjáépítésének és felvirágoztatásának kezdetét ünnepeljük meg. Önképzőkörünk, a IV. Béla Kör kezdeményezésére 1992. április 27-én került sor arra a nagyszabású rendezvényre, melynek ünnepi szemináriumán elhangzott oktatói és hallgatói referátumait jelen kötetben közreadjuk.

Nem valószínűsíthető volna meg e nagyszerű, egésznapos program a JGYTF vezetésének - mindenekelőtt Dr. Szalay István főigazgató úrnak - és Hallgatói Önkormányzatunknak hathatós támogatása, segítőkész szponzoraink pártoló nagyvonalúsága, a tömegeket vonzó látványos bemutatók szereplőinek - Kassai Lajos és Cseppentő Attila lovasíjászoknak, Vidák István nemezelő iparművésznek, Somogyi István sámánkutatónak - önfeláldozó vállalása, Nyulassy Ágnes és Papp Sándor tanársegédek irányításával ügyködő rendezőgárdánk buzgalma, a felolvasóülés részeseinek fáradozása és a nagyszámú közönség lelkes kitartása nélkül.

Amikor mindenkinek köszönetet mondunk, külön is meg kell köszönnünk Zatykó László házfőnöknek és az alsóvárosi minorita testvéreknek, hogy az általuk celebrált ünnepélyes nagymisével, a guardian úrnak az egykori események lelki épülésünk és magyarságtudatunk szempontjából máig ható érvényét elemző szentbeszédével és a hálaadó Te Deummal méltóképpen zárhattuk ünnepségünket az Úr 1992. évében, nemzeti újjászületésünknek pedig a 750. esztendejében.

A 750. évforduló rendezvényeihez és e kiadvány megjelenítéséhez az alábbi intézmények - a név szerint is említett kedves pártfogóink közreműködése révén - járultak hozzá:

- SECAB Vagyonvédelmi és Kármegelőzési Rt. /Samu Mihály/,
- GYÖNGYKAGYLÓ CUKRÁSZDA /Ács Sándor/,
- MESZÖV /Krasznai Mihály/,
- VIKTÓRIA AUTÓSISKOLA,
- AGROMONA KFT. /Németh János/,
- Dancsa Dezső Mathias-díjas kertészmérnök,
- JGYTF Közművelődési Bizottsága.

PAPP SÁNDOR:

A steppe a XIII. században

A középkori Európa számára a civilizált világ határa nem sokkal nyúlt túl Magyarországot keleti végein. A Don folyón túli terület már Ázsiához tartozott. Az Urál csak később lett a két kontinenst elválasztó határhegy. A középkori ember így még a valóságosnál is távolabb tolta magától az ismeretlen Ázsiát és lakóit. Ezzel összefügg az a tény is, hogy az európaiak számító nyugati keresztény kultúra határa is lezárult a Kárpátok keleti lejtőin. Az ezután jövő terület vagy vallásilag vagy életmódjában tűnt idegennek, és mint ilyen, sokszor ellenségesnek is.

Jelen dolgozatomban céljaul egy Európától távoli hatalom, a mongol birodalom kialakulásának és korai történetének rövid áttekintését tűztem ki, különös tekintettel a törzsi-törzsszövetségi, illetve földrajzi viszonyokra, amelyek otthont adtak azoknak a nomád életformát űző népeknek, akik a mongolok "áldozataként", illetve "szövetségeseként" részt vettek az utolsó és legnagyobb nomád államalakulat létrehozásában.

Nem szabad azonban megfeledkezni a steppe peremterületein élő letelepült civilizációkról sem, amelyek a feltörekvő, erősödő birodalom számára biztosították a hódolttatás lehetőségét.

Mindenekelőtt a nomád társadalom legfontosabb jellemzőit említem meg. "A nomadizmus a legelőterületek szabályos váltakozásán alapuló nagyállattartó pásztorkodás. Magának a görög nomasz /birtokos esetben nomadosz/ "pásztor" szónak az eredete is a terület felosztására utal" - írja Vásáry István az Arany Horda című könyvében. A fenti definícióban két dolog fontos: a nagyállattartó pásztorkodás, illetve a legelőterület szabályos váltogatása. Ez utóbbihoz nem kell sok magyarázatot fűzni annak bizonyítására, hogy a csak vándorló életet élő népcsoportra miért nem alkalmazható a nomád jelző. Az a földrajzi környezet, amely a steppén élő népek otthonává vált, a korabeli fejletlen technikai eszközökkel más életmódot nem is biztosított volna. Ha áttekintünk Ázsia növényföldrajzi övein, akkor azt tapasztaljuk, hogy az északról dél felé húzódó régiók politikai és társadalmi helyzetét az ott folytatható gazdasági tevékenység határozza meg. Ebből következően, mivel a tajga őserdeiben az emberek elszigetelt csoportokban, primitív társadalmi szervezetben éltek, itt nagy integráció nem következhetett be.

Nem úgy a délebben húzódó végtelen pusztaságban. A Madzsúriától a Kárpátokig nyúló steppe mindenütt alkalmas a nomád életformára. Mégis, a belső-ázsiai terület, a mai Mongólia az a földrajzi környezet, ahol a történelem nagy nomád birodalmainak a bölcsője ringott, köztük volt természetesen a témánkul választott mongol birodalom is, amelynek kialakulási folyamatait három nagy korszakra bonthatjuk:

1. Az 1100-as évek utolsó harmadától 1207-ig. E szakaszban hódoltatja meg Dzsingisz a Mongólia területén élő, többségében mongol nyelvet beszélő népeket.

2. 1207-től 1236-ig. A birodalom kiteljesedik. Ázsia jelentős részét bekebelezi a mongol állam, megteremtődik a lehetősége a nyugati támadásnak.

3. 1236-tól 1241-ig. A kelet-európai steppe megszállása, Oroszország fejedelemségeinek és a Volgai Bolgár államnak a megdöntése.

A mongol-tatár állam létrejöttéről elsősorban a XIII. század közepén íródott Mongolok Titkos Történetéből szerezhetünk információkat. A fentín kívül Rásidaddin XIV. századi perzsa műve az, amely ugyanezre a korra és eseményekre vonatkozik. Az iráni mongol ilkánok levéltárában, könyvtárában találhatta meg a szerző azt a forrásbázist, melynek segítségével alkotását megírta. Dzsingisz életével és viselt dolgaival a szintén perzsa Dzsuvaini foglalkozott "A Világhódító története" című históriájában.

Mielőtt rátérnénk a "Világhódító" családjára és eredetére, nézzük meg, milyen politikai környezet adta a háttérrel az új steppei nagyhatalom felemelkedéséhez.

Kína északi részén önálló császár uralkodott, függetlenül a délitől. Északon a kitaj származású Liao dinasztia virágzott 1125-ig. Ekkor a mandzsu nyelvű nomád dzsürcsik döntötték meg hatalmát, és állították fel a Kin/Arany/-dinasztiát. Ez a császári család uralkodott aztán egészen a mongol hódításig. A kitaj fejedelmi családból származó Jéli Tasi nyugatra vezetette legyőzött népét, amely felvette a kara/fekete/ kitaj nevet. Ez a törzsszövetség győzte le 1141-ben a Szamarkand mellélti Katavánál a szeldzsukokat. Ennek a csatának a híre elterjedt nyugaton, és a csodaváró légkörben legenda keletkezett a mohamedánokat pusztító János papkirályról, aki mint nesztóriánus uralkodó a Szentföldet fogja a mohamedánok kezéből kiragadni.

A régi Kína északnyugati részén Kanszu, Nan-san tartományok területén és a Kuku-nór tó vidékén a tibetivel rokon nyelvű tangutok éltek.

A Tánim medencében ujjur városállamok jöttek létre, amelyek a karlukok, majd a fentebb említett karakitajok fennhatóságát "élvezték". Később az önállóvá váló Hvárezm hódította meg a területeiket.

Az 1141-es karakitaj hódoltatás alól Hvárezm hamarosan felszabadult /1100-as évek vége/. Iszlám kultúrájára erős volt a perzsa befolyás.

Szultánja, Mohamed meghódította a Szir-Darja és Amu-Darja között, Transoxániát, Afganisztánt. Dzsingisz hadai viszont 1219-ben, mint látni fogjuk, véget vetettek a felemelkedésnek.

A Közel- és Közép-Keleten arab és perzsa nyelvű iszlám civilizációk virágoztak. A szeldzsukok pedig meghódították Kisáziát.

A kialakuló mongol állam bölcsőjében először a rokon népeket kellett vagy szépszóval vagy fegyverrel meghódítani. Ezek közül nesztoriánus keresztény vallást követtek a kereitek és a najmanok. A Bajkáltól délre éltek a merkitek és tőlük nyugatra az ojrátok. A Kerülen folyó mellett található a tatár nép, mellyel talán a légnehezebb volt elfogadtatni az uralmat. Itt élt még a bordzsigin, Dzsingisz törzse, a leendő vezértörzs.

A felsoroltak közül csak a tatároknál állok meg egy kicsit. A nép neve a 8. századi orhoni türk rovás-feliratokon is előfordul. Legyőzésük után betagozódtak a mongol hadszervezetbe. Valószínű, hogy a hadjáratokban sok került belőlük nyugatra, mert a mongol birodalom elnevezésére inkább a tatár nevet ismerte meg a világ. Ez a név nem azonos a nevüket átvett mai tatárokkal, akik nem mongol, hanem kipszak-török nyelven beszélnek.

Most pedig néhány szó a birodalom-alkotóról. A hagyomány szerint 1162-ben született. Apja Jiszügej baatur, aki feleséget a merkitektől rabolt. Höelün akkor született fiút, amikor férje egy tatár rabbal, Temüdzsinnel tért haza. A régi szokás szerint a rab nevét adták a gyermeknek. A név török eredetű, "kovácsot" jelent, mely a foglalkozás szakralitása miatt is nagy tiszteletnek örvendett.

Temüdzsin szövetségese a mongóliai harcokban a kereit Tooril volt, akit később a kínaiak a Vang /herceg/ névvel tüntetnek ki, aki korábban Jiszügejvel lépett vértestvéri kapcsolatba, így kötelességévé vált "fogadott fia" ügyeit támogatni. Később szembehelyezkedett rajta túlnövő védencével, ezért menekülnie kellett.

Temüdzsin másik segítője Dzsamuka volt. Amikor ő is ellenséggé vált, a behódoló törzs kiadta volt barátjának, aki kivégeztette őt.

Így a hatalom birtoklásában egyedül maradt, s felvette 1206-ban az ismeretlen eredetű Dzsingisz nevet, és nagykan lett. Megjutalmazta embereit, és kinevezte a 95 ezredet, megszervezte a közigazgatást. Bevezette a najmanok által már használt ujgur ábécés írásbeliséget. Ezután pedig elindult hódítani, amire minden nomád uralkodó kényszert érez. Ez főleg a steppei népek egyoldalú állattartó gazdálkodásával magyarázható. Az Ili és Csü folyók vidékén, Nyugat-Turkesztánban legyőzte a karlukokat és a fennhatóságuk alatt álló ujgur városokat. Legidősebb fia, Dzsocsi pedig az erdei népek ellen vonult, és meghódította a mongol nyelvű burjátokat, orjátokat és az eltörökösödött kirgizeket.

Az 1207-es évvel lezárultak a belső-ázsiai háborúk. Ekkor a nagy ellenfél, Kína ellen vonultak a seregek. A kínaiak ügyes diplomáciai lépésekkel és ajándéknak nevezett jelentős adókkal ideiglenesen távartották maguktól a mongol veszélyt. A tangutok viszont tevénytársaikkal adóztak új uraiknak. Kína békeje nem volt hosszú, 1214-ben a mongolok bevették Dzsungut /Peking/ a császár pedig meghódolt. Végérvényesen csak Ögödej kán foglalta el a Mennyei Birodalmat /1232-34/.

A nagykán újabb hadjáratával már az iszlám világ bástyáit döntögette. Az Aral tótól délre található Közép-Ázsia feltörekvő muszlin birodalma, a már fentebb említett Hvárezm.

Uralkodója azzal ingerelte magára a "casus belli" kereső kagánt, hogy egy mongol követséggel kegyetlenül elbánt. Az 1219-es invázió elpusztította a civilizált városokat, az öntözőrendszert, és utat nyitott a sivatag térhódításának.

Hvárezm pusztulásáról volt információja a keresztény Európának. A mohamedán állam hanyatlása nagy örömmel és reménnyel töltötte el a pápai Kúriát és az uralkodói udvarokat. Felvillant a remény, hogy az a sokat várt keleti nesztorianus birodalom megsegíti a vallásukat ugyan eretneknek tartó nyugat keresztéseit. Egy ideig Dávid papkirályról beszéltek, akinek apja vagy nagyapja a legendás János, majd ahogy nem jött meg a megváltást jelentő sereg, összemosódott a két név, és letűnt - de nem örökre - a remények színes palettájáról a nyugatot megsegítő keleti keresztény birodalom államképe. Afganisztán 1221-es feldúlása után 122-től 1225-ig megpihent a "nagy Hódító" a frissen elfoglalt nyugati területeken. Seregei viszont Dzsebe és Szübötej vezetésével Iránon át üldözték a hvárezmi szultánt, aki a Kaszpi-tenger egyik kicsiny szigetén hunyt el.

A mongolok ekkor nem vonultak tovább nyugat felé, hanem északra fordulva először a történelemben bevonultak Európába.

Vizsgáljuk meg, milyen hatalmi tényezőket kellett figyelembe venni a hódító mongoloknak a kelet-európai steppén, illetve környékén.

Északon az erdős övezetben szlávok és finnugorok éltek. Ezek az utóbbiak folyamatosan tért veszítettek és beolvadtak a szláv "tengerbe". Az egységes szláv állam, a Kijevi Rusz, amely a 10. század végén magadta a kegyelemdőfést a kazár birodalomnak, széthullott. Alkotóelemei pedig állandó háborúikkal lehetőséget adtak a nomádok hódító szándékainak keresztülvitelére.

Az orosz fejedelemségektől délre a pusztán a törökség kipcsak ágába tartozó népek legeltettek. Nem alkottak egységes államot, csak laza szövetséget. Elnevezésük a különböző eredetű forrásokban más és más. Az oroszok polovecet mondanak, melynek jelentése "fakó". A mohamedán források kipcsakot említenek, a nyugatiak kumánt, mi magyarok pedig kun. A

kipc sak nép a 800-as évek kimek törzsszövetségének eleme, az Iszim, Tobol folyók mentén. Később, az 1030-as években, megszállják a Kazak steppét, amelyet perzszásán Dest-i Kipc saknak neveztek. Innen vándoroltak tovább nyugat felé.

A kun nép és név Kína határvidékéről került be Európába. A kun-kumán név török jelentése szintén "fakó". /Az orosz elnevezés tehát ennek a fordítása./ A kunok bár később csatlakoztak a törzsszövetséghez, de a 13. századra már egy népre vonatkoznak a fenti népvnek.

A harmadik jelentős hatalmi tényező a Volgai Bolgár Állam. A bolgár nép egy valamikor népes török nyelvi ág egyik eleme volt. Ma ezt a sajátos török nyelvi csoportot - amelyben a legjellemzőbb, hogy a "z" hang helyett általában "r"-t ejtenek - csak a csuvasok képviselik. A bolgárok elődei az onogur, ogur, kutrigur, utrigur népek az 5. században költöztek be Európába, a Kaukázus előterébe. Ezt nevezzük a Kubán vidéki bolgár őshazának. Innen költöztek szét a 7. században. Egy csoportjuk az Al-Dunánál megalapította a mai Bulgária elődjét, míg egy másik csoport a Volga mentén északra haladt, és államot alkotott. Adót fizettek a kazároknak, de bukásuk után átvették tőlük a kereskedelem irányítását. Piacaikon észak és dél áru cseréltek gazdát. Felvették az iszlámot. Területeik határán, valahol a Volga mellett találta meg Juliánusz barát a keleten maradt magyar töredéket 1236-ban.

Az utolsó terület, amelyről a kelet-európai steppe kapcsán beszélni kell, a Krím-félsziget. Antik alapokon épült különböző itáliai /Velence, Genova/ kereskedőtelepek, városok virágoztak itt a mongol támadás előestéjén, de utána is. A gazdaság alapja a kor legkelendőbb árucikke, az eleven ember volt. Innen fedezték az iszlám államok rabszolgaszükségletüket. Tardy Lajos e kegyetlen kereskedelmet folytató kufárok kimutatásai közt több utalást talált a keleti magyarokból rabszolgává lett személyekre. A legkésőbbi adatot, mely egy 1915-ös háborús jelentésben fordul elő "Tatárországi rabszolgakereskedelem" című könyvében közölte.

Kelet-Európa, mint említettem, 1223-ban már megismerkedett a mongolokkal. A kun sereg Kuten /Kötöny/ vezetésével az oroszokkal egyesülve próbált ellenállni, de a Kalka folyó mellett teljes vereséget szenvedtek. A tatárok feldúlták a Krím-félszigetet, majd rátámadtak a volgai Bolgáriára. Juliánusz a keleti magyaroktól arról értesült, hogy ők a bolgárokkal megverték a hódítókat. /Némely szakirodalom kétségbe vonja a fenti állítást./

Dzsingisz kán még életében felosztotta fiai között a birodalmat. A négy fiú legkisebbike, Toluj a törzsterületeket kapta meg. Ő volt az "otcsigin", a tűzhely őrzője.

Ödögej, a harmadik fiú, a Balhas tótól keletre eső térséget, az Iszim és az Irtisz folyó vidékét örökölte.

Csatagáj, a második, a "dzsaszaknak", a mongol szokásjognak az őrzője lett, s az Ili, Csu és Talasz folyók völgyében, Transoxánia és Kasgár területein uralkodott.

Dzsocsi, a legidősebb pedig olyan területet kapott, amelyet még nem kebeleztek be. /Ezt a tényt többen próbálták megmagyarázni, hogy a nevezett fiú bizonytalan származása miatt lett ekként megkülönböztetve./ Ő kapta meg a meghódítandó nyugatot.

A mongol nyelvben a részfejedelemség, részbirodalom neve "ulusz". A fentiek szerint kialakított állam rendszere az ulusz-rendszer. A meg nem hódított nyugati terület innen kapja a Dzsocsi uluszá nevet. Az oroszok Arany Hordának nevezték és tőlük átvéve ma is így ismeri a világ a nyugati mongol államalakulatot. Az "örökös" Czsocsi 1227-ben váratlanul meghalt, Dzsingisz még saját halála előtt kijelölte utódául Batut, aki Dzsocsi fia volt. A világhódító uralkodó az akkor ismert világ nagy részének uraként hunyta le a szemét.

Batu az örökségét addig nem vehette kézhez, míg a nyugati hódítást a kuruktáj el nem döntötte, de 1236-ban elhárult ez az akadály. Európát megdöbentette a nyugat felé menekülők elbeszélése az új keleti támadóról. Oroszország fejedelmei sorban elvesztették államaikat, a kipesak-kun törzsszövetség egy része Kötöny vezetésével bebocsátást kért IV. Béla király erősnek hitt államába. Ez természetesen felháborította a nomádokat, akik szemében a rabszolga befogadása óriási bűn volt. Megvolt az indíték, hiszen meg kellett torolni az őket ért sérelmet. És elindultak a tatár seregek Magyarország felé. 1241-et írtak ekkor.

DÁVID VERÓNKA

A mongolok hitvilága

Bár az ázsiai népek az európaítól teljesen különböző természeti és társadalmi viszonyok között éltek, számukra is nyilvánvaló volt az őket körülvevő jelenségek magyarázatának igénye. Ezt a magyarázatot társadalmi, szellemi fejlettségüknek megfelelően meg is adták egy sajátos hiedelemvilág, mitológia felépítésével.

Az ázsiai népcsoportok között lévő, sok szempontból igen jelentős különbségek ellenére hiedelemvilágukat összefoglalóan sámánizmusnak nevezhetjük.

A sámánizmus azonban nem vallás, mely meghatározott teológiai, dogmatikai fogalmakat használva kiépített volna magának egy hitrendszert, sőt a mitológia hierarchizálására se nagyon törekszik.

Az ázsiai ember mindent rábíz a sámánra mint kizárólagos illetékesre, ami az istenekkel kapcsolatos; ő maga minden ezirányú kötelezettségét teljesíti az áldozat bemutatásával, de még ezt is legtöbbször a sámán utasítására teszi.

Miután a sámán ennyire jelentős szerepet játszik egy közösségen belül, érthető az a megkülönböztetett figyelem, amit a kutatók személyének szentelnek - a körülötte végzett vizsgálódás mégsem merítheti ki teljesen a hitvilág megismerésére irányuló érdeklődésünket. A sámán ugyanis - bármily jelentős legyen is feladata - mégiscsak közvetítő. Arról azonban, hogy mit és kik között közvetít, csak ritkán esik szó.

A steppe embere a mongol körben két alapvető csoportra osztja isteneit: a keleti ég rossz isteneire és a velük szemben álló nyugati ég jó isteneire. Ez a felosztás a kínaiakkal való érintkezés hatását őrzi.

A dualista szemlélet kialakulása evidensnek tekinthető, hiszen az ember kiszolgáltatottsága az ázsiai életmódból, természeti viszonyokból adódóan fokozottan érvényes volt; mint az európai népeknél. A természethez közel álló, azzal igen szoros kapcsolatban élő ázsiaiak tehát hiedelemvilágukat is közvetlen környezetük elemeinek szellemekkel való felruházásából építették fel.

Az eredetileg fölélrendeléseket nem mutató istenek világa a társadalmi változásokkal párhuzamosan a XI-XIII. század körül alakul át: az állandó külső expanzió, a jellegzetesen agresszív nomád életforma lényegéhez tartozó hősítés mindenképpen megkövetelte a központi irányítást, mely háttér-

be szorítva a törzsi-nemzetségi érdekeket, vasfegyelemmel tartja össze a hatalmas sereget. Az átalakulás végbement az istenek világában is, és ahogy a földön megszűnt a sok, abszolút hatalmú nemzetség- vagy törzsfő hatalma, így az égben is kiemelkedett egy isten a többi közül, míg a többiek reménytelenül a háttérbe szorultak.

A tendenciák a monoteizmus irányába mutatkoznak - ennek egyik állomását láthatjuk a "Mongolok titkos története" c. írásban. Ebből a dinasztikus céllal írt krónikából kitűnik, hogy Dzsingisz kán hitte: ő küldetését teljesít, melyre az Örökkévaló Kék Ég szemelte ki. /E szemléletváltózásra utal, hogy a mongolok közül egész törzsek is áttértek a nesztoriánus kereszténységre./ Természetesen ez nem minden szibériai törzs hiedelemvilágában volt így, a politeizmus határozta meg az istenek világát.

A nyugati ég jó istenei nem egyedül harcoltak a rossz keleti istenek ellen: mindkét ég rendelkezik udvartartással, melynek bizonyos hierarchiája van. Ezt kezdetben csak az határozta meg, hogy az ős menniyre régen halt meg. Az idő szerinti rangsorolást a XIII. századra felváltotta a társadalmi rang szerinti hierarchia.

Legfelül tehát az "istenek" állnak, akiknek száma csakúgy mint feladata, nehezen pontosítható. A 44-es vagy 99-es szám nyilvánvalóan fiktív, ennyi isten nevét a megfelelő funkcióval egy kutató sem tudta összegyűjteni, de valószínű, hogy számmisszika emlékét őrzik és soha egyetlen mongol ember sem ismerte mindet. Ez jelentéktelenné is válik, mikorra a törzsfő kisajátít minden feladatot és hatalmat saját őseinek.

Közvetlenül az "istenek" alatt állnak a káriok. Kötelesek teljesíteni az istenek parancsait, így ők hozzák a földre a csapásokat vagy éppen az áldásokat.

Az urak /nojonok/ csoportja a kánok alatt áll - lehetnek a kánok gyermekei, rokonai. Tevékenységüket tekintve keverednek a kánokkal, de ők inkább a természeti jelenségek szabályozói.

A szellemek hierarchiájában legalul állnak a gazdák /ezsinek/. Szinte kivétel nélkül sámánok voltak, akik haláluk után váltak gazdákká. Többnyire szigorúan helyhez kötöttek, olyan helyhez vagy tárgyhoz kapcsolódnak, amelyhez életükben is valamiféle kapcsolat fűzte őket.

Az ázsziában élő nomád népek életében az állatoknak rendkívül fontos szerepe van, hiszen a föld javaiból - a földművelés majdnem teljes lehetetlensége miatt - elsősorban az állatok révén részesül. Így a hiedelemvilág szellemei között állatalakokat is találunk. Ezek különböző madarak, sünök, halak, kígyók, de szereplői a mongol fantázia végtelenségéről tanúskodó szörnyek, vízikísértetek, sárkányok is.

Az eddigi felvázoltakhoz mindenképpen hozzáteendő, hogy a kánok, urak és gazdák egymáshoz való viszonya, tehát a felsőbb lények hierarchiája

egészen tekintve nem mondható egy meghatározott, pontos rendszernek, hiszen eredetük, sokszor konkrét feladatuk is homályos.

Ebben a meglehetősen képlékeny, sokrétű és szerteágazó hitvilágban azonban van egy fő vonal, ami mentén a hétköznapi ember felsorakoztatta szellemvilágának elemeit: ez pedig saját őseinek szelleme, azoknak a halál utáni sorsa. A túlvilág színterének az egek fölött létező világot vélték, melynek több rétege van, leginkább 9, de egyes népcsoportoknál 7, 12, esetleg 16. Ezekbe az egekbe, ebbe az ősök által lakott szellemvilágba tesz utazásokat a sámán.

A személyes megtapasztaláson keresztül földi ember számára el nem érhető istenekkel való kommunikálás egyetlen lehetősége a sámán révülése. Természetesen ez komoly kötelezettségeket rótt rá: térben és időben távoli eseményeket feltárni, betegségeket gyógyítani, az istenek kedvébe járnai a megfelelő áldozatok bemutatásával... A szibériai pásztor vagy vadász nem akart egyebet a szellemektől, mint saját anyagi szükségleteinek kielégítését, így a sámán is ilyen megfontolásból látta el feladatát.

Varázsló tevékenységét mesterségszerűen űzte, vagyis akkor vette fel a kapcsolatot a szellemekkel, amikor akarta, amikor a hozzá fordulónak szüksége volt rá. Ezt a szellemekkel való találkozást kétféleképpen képelték el: vagy a szellem szállja meg a sámán testét /pl. a nanaj sámán kitátotta száját, hogy elnyelje őket/, vagy a sámán lelke utazik el a szellemek közé.

A sámánképesség ugyan bizonyos esetekben örökölhető, mégsem öröklés útján lesz valakiből sámán, hanem az "istenek" maguk választják ki erre a feladatra, ők tanítják meg a mesterségre /sehol nem működött sámániskola, bár néhol voltak mesterek, akik foglalkoztak fiatalokkal, de hogy mit is tanítottak nekik, ez nem egyértelmű/. A kiválasztás már az anyaméhben megtörtént: az anyát az apán kívül valamilyen betegségszellem vagy sámánból lett állat is megszállja, "megtermékenyíti". "Már születésem előtt sámánná tett engem a himlő: mikor anyám az 5. hónapban volt, álmában a himlő feleségé lett" - magyarázza eredetét egy sámán. A megszülető gyermeket jelek kísérik, leggyakrabban a foggal születés a jel. Azután ahogy növekedik, úgy szaporodnak az ismertetői: elkülönül a többiektől, érzékeny, ideges a viselkedése. A szellemk a serdülőkor elérésekor jönnek érte, ez általában egy epilepsziára emlékeztető rohamhoz hasonló jelenség keretei között játszódik le, ami után mély alvásba merül. A felébredés után viselkedése különös lesz - hosszú időkre eltűnik és nem tudják merre jár, vagy kivonul az erdő magányába. A szellemek hívását mindenképpen el kell fogadnia: az ellenkezés következménye leginkább a halál. Az ez után következő beavatási szertartás során a közösség meggyőződik róla, hogy az új sámánt valóban elfogadják-e a szellemek, alkalmas lesz-e feladatára. Ezek a próbák tulajdonképpen a sámánjelölt életének kockáztatásán keresztül a

szellemek oltalmazó erejének próbára tételét jelentik, a siker egyszersmind az új sámán bemutatását is jelenti a szellemvilágban.

Ahhoz azonban, hogy valakiből sámán lehessen, nem elég az idegrendszeri érzékenység vagy a fölösleges csonttal való születés; tehát nem minden neurotikus vagy csontrendszeri rendellenességgel született gyerekből lehetett sámán. Sok tényező egybeesésére, és nem ritkán a törzsi vezetőség beleegyezésére volt hozzá szükség.

Ami a társadalmi megbecsülést illeti, az elmondottak után nyilvánvaló, hogy a sámánnak megkülönböztetett tisztelet járt: közemberek, de gyakran a hatalmasok sem mondtak neki ellent, és még a háta mögött sem mertek róla eltévelyen nyilatkozni. Ehhez járult még az ugyancsak jelentős anyagi megbecsülés, amit főleg a révülésekért közvetlenül neki fizetett rénszarvas vagy más állat, valamint az "isteneknek" bemutatott áldozatok, ajándékok jelentettek.

A gazdasági és társadalmi helyzet politikai hatalmat is juttatott a sámán kezébe: gyakran előfordul, hogy a sámánarisztokrácia elválaszthatatlanul összefonódik a törzsi arisztokráciával. /Pl. a Mongólia északi erdővidékein élő burjátokat a XVII-XVIII. században sámánok vezették az oroszok elleni harcban, de gyakran a törzsek egymás közti harcában is ők vezették a sereget./

A militarizálódó, jóval fejlettebb társadalmakban azonban a törzsfő személye nem volt azonos a sámánéval: a magukat gazdagságukkal, harcban elért eredményeikkel legitimizáló kánok az őket nem segítő sámánokat egyszerűen legyilkoltatták, helyükre pedig egy általuk ellenőrizhető táltost "segítették", hiszen itt a szellemek hierarchiájában az élen nem a sámán, hanem a kán őseinek szelleme állt. Ezután hamarosan teret engednek az előkelők számára kedvezőbb világvallások /buddhizmus, iszlám/ térhódításainak.

SZEGFŰ LÁSZLÓ

A pápaság és Kelet

Amikor III. Ince pápa 1215-ben közel kétezer résztvevő /köztük négyszáznál több püspök és kétszer annyi apát/ jelenlétében megnyitotta a XII. egyetemes /IV. Laterani/ Zsinatot, úgy tűnt, hogy a pápaság világi hatalmának zenitjére ért. A rendkívüli tehetségű, ambíziózus főpap nagyszabású politikai céljai érdekében növelte az egyházkormányzat központosítását, új alapokra helyezte a pénzügyeket, a fényűzés és pompa külsődleges világi hívságait mellőzve mérsékelte az udvar kiadásait, udvartartását lecsökkentette, egyszerűsítette a kúriai ügyvitelt, bár egyre szerteágazóbb és sokrétűbb munkát követelt meg, ezt mégis kevesebb emberre bízta, szolgálatában elsősorban szerzeteseket alkalmazott, a főpapi székekbe saját megbízható híveit ültette, a korrupt, kompromittálódott tisztségviselőket eltávolította, a fellebbezési ügyeket megszigorítva lecsökkentette és taxájukat pontosan meghatározta.

Kezét - azzal a szándékkal, hogy az egyházat teljhatalommal irányíthassa - a kereszténység fő útőerein tartva rendszeres tanácskozásokat és kihallgatásokat tartott, s a nagyobb ügyekben magának tartotta fenn a döntés jogát. A püspököket négyévenként audienciára Rómába rendelte. Szervezeti reformjaival nagy vonalakban sikerült az egyházi állam belső békéjét megteremtenie, a pápaság szuverenitását és szupremanciáját elismertetnie, joghatósági primátusát a keresztény hit, az erkölcsi tisztaság és a társadalom rendjének békéje ügyeiben sokakkal elfogadtatnia. Róma prefektusa és szenátorai hűbéresküvel kötelezték el magukat mellette, szintűgy a dukátus arisztokratái; Markwaldtól /a néhai VI. Henrik miniszterétől/ megszerezte Közép-Itáliát /1201/, visszanyerte a németektől a Spoletoi Hercegséget és Pentapolist, Dél-Itália pedig a II. Frigyes feletti gyámsága révén került hatalma alá. Követei állandó mozgásban voltak, hogy hatalmi törekvéseinek hatásos szószólói legyenek minden keresztény udvarnál.

Nem kis eredményként könyvelhette el, hogy befolyása alá vonta szinte az egész nyugati keresztény világot: a rossz választásnak bizonyuló IV. /Welf/ Ottó német-római császárt előbb kiközösítve, majd az angol-welf szövetség bouvinesi katasztrófális veresége /1214/ után végleg megbénítva az 1208-ban szicíliai királlyá tett, majd 1212-ben német ellenkirállyá koronázott /ezért új szentföldi hadjárat ígéretével a keresztet is felvarró/ gyámfia, II. Frigyes útját hathatósan egyengette a császári trón felé. S azon szándéka

is érvényesülni látszott, hogy a keresztény királyokkal hűbéri viszonyt alakítson ki: sikeresen szólt bele a magyar királyság ügyeibe, de a francia vagy az aragoniai király házassági szándékát is felülbírálta; Angliát és Írországot adófizető hűbéresévé tette, és még a Magyar Chartát is elvettette Földnélküli Jánossal. A már III. Lucius alatt újjászervezett szent inkvizíció és buzgó legátusai útján szorosabb ellenőrzése alá vonta Európa szerte az egyházi hitéletet és a Róma legfőbb egyházi ítélőszék szerepét mindinkább elismerő hierarchiát is.

A IV. kereszties hadjárat katonái - Velence titkos hatalmi és gazdasági érdekeinek szolgálatában, látszólag a megbuktatott bizánci császár, Angelosz Izsák fiának, Alexiosz hercegnek jogos trónigényét támogatva - 1203-ban megszállták a császárvárost, majd leverve Alexiosz Dukász Murzophlosz zendülését, önállósították magukat, és újabb ostrom után megalapították a konstantinápolyi Latin Császárságot. Bár Trapezunt vidéke görög kézen önállósult, és Theodorosz Laszkarisz életre hívta a Nikaiai Görög Császárságot, Koloján bolgár cár pedig 1205-ben érzékeny vereséget mért a lovagokra, mégis úgy tűnt, hogy a schisma fellegetvárának elfoglalása, és birtokainak latin hűbéres fejedelemségekre történő feldarabolása, továbbá az egyesült keleti egyházak fúziójának lehetősége után már csak idő kérdése /még ha pogányokkal szövetkezve is/ az irányzat megsemmisítése.

Az ibériai reconquista során /II./ Pedro de Aragonia által vezetett kereszties hadak 1212-ben Las Navas de Tolosa mellett aratott győzelmé /bár a diadal kivívója később a katharok oldalán kompromittálódott/ előrevetítette a mór uralom összeomlását. A schizmatikusok és mór mohamedánok elleni sikerek mellett az északi pogány népek körében is szép eredmények mutatkozta: az 1199-ben megalapított lett püspökség után 1211-ben Rigában felszentelték az első észt püspököt is, s a német lovagok fegyverei a további terjeszkedés reményével kecsegtettek. Ugyancsak sikeresnek mutatkozott az albigensék és katharok ellenn 1209-ben Simon de Monfort vezetésével indított kegyetlen kereszties hadjárat a mureti győzelem /1213/ után. De a fegyverektől hatásosabb eszköz is állt az eretnekek ellen a pápa rendelkezésére. Az alacsony sorsot és szegény, vezeklő életmódot tudatosan vállaló, a nyomorban tengődőknek lemondásból példát mutató humiliati kolostorok száma jóval száz fölé emelkedett. Új szellemű, ütőképesnek ígérkező szerzetesrendek voltak születőben a pápa bábáskodása mellett, amelyek a keleti térítés terveit is dédelgetve új perspektívákat villantottak fel. III. Ince jó érzékkel már 1209-ben felismerte Francesco Bernardone /Szent Ferenc/ és társai küldetését, akik evangéliumi szegénységet vállalva az egyszerű nép tanítását tűzték ki céljukul, és életszabályaikat /igaz csak szóban/ jóváhagyta. Éppen a zsinat idejére szerveződött meg - Foulque toulousei püspök segítségével - a katharokat 1206 óta folyamatosan térítő

Domingo de Guzman /Szent Domonkos/ lelki irányításával a prédikátor testvérek rendje.

Nem tűnt tenát illúzióknak III. Ince azon elképzelése, hogy egyre teljesebben elismerjék a pápai "plenitudo potestatis"-t: az evilági /politikai/ cselekedetek alávetését - Krisztus vikáriusa, a pápa jogara alatt, az által összefogott keresztények körében - a lelkieknek, az örökkévalóság ügyének, és soha nem látható lehetőségként, elérhető közelségbe kerüljön /az általa is követett/ nagy, theokratikus terv, hogy az egész világon "ismét egy nyáj legyen, és egy pásztor".

Ámyéket e grandiózus képre csupán az a tény vetett, hogy Jeruzsálem 1187 óta ismét mohamedán kézen volt, s a felmentésére szervezett seregek el sem jutottak falai alá. A IV. kereszties hadjárat elakadt Bizáncnál, az ún. gyerekek keresztieshadjárata /melyet egy Etienne nevű ifjú látomásai és Nicolaus német pap vakbuzgalma határoztak meg/ pedig - bár valós híreket csak 1230-ban kaptak sorsukról - vélhetően kudarcra ítéltetett /1212/. III. Ince mégis közzé tette új kereszties hadjáratának tervét /1213/, melyet a zsinat is felkarolt: az elképzelések szerint a pápa gyámfia, II. Frigyes vezette volna a keresztény királyok - köztük II. Endre - által kiállítandó hadat, akit ezért "az egyház nagy védelmezője" címmel ruháztak fel.

A zsinatot követően hamarosan meghalt a pápa /1216/, a kereszties hadjárat előkészületei lelassultak, s 1217 novemberében Akkonnál csupán II. Endre magyar király és Leopold osztrák herceg jelent meg csapataival. A teljesen érdektelen keresztieseket Jean de Brienne címzetes jeruzsálemi király próbálta irányítani, de céltalan vonulgatások - a Jordán folyóig, a Tábot-hegyhez majd Beaufort alá - után II. Endre is hazatért. /Gaz, a jeruzsálemi pátriárka "megfutamodása miatt" kiátkozta, de ezt senki nem vette komolyan./

A keresztiesek végül óriási véráldozatok árán bevették Damiettát /1219/, ám sikereiket kiaknázni képtelenek voltak, így Al Kamil szultán kiéheztette és visszafoglalta a várost. /E hadjárat idején szökött át hozzá a keresztény táborból Szent Ferenc, de térítő szándéka hatástalan maradt a szultánra./

Damietta ostroma idején lábra kap egy hír Dávidról, az óriási hatalmú, keresztény keleti királyról, a Szentföld remélt felszabadítójáról, akit szinte azonnal azonosítanak a 12. század közepén már felemlített "Johannes rex et sacerdos"-szal. A hadjáratot irányító pápai legátus, Pelagio bíboros és Jacobus de Vitriaco akkoni püspök, majd híradásaik nyomán a pápai udvar is lelkesen támogatná a keresztény uralkodók újabb hadjáratát immár vele szövetségben. A frissen alakult koldulórendek pedig álmokat szövögetnek e nesztoriánus birodalom alattvalóinak, s a körülöttük élő pogány keleti népeknek megtérítésére. /Az 1221-ben Paulus Hungarus irányításával megalakult magyarországi domonkos rendtartomány tagjai meg is kezdik a kunok

tárításával, majd a milkói püspökség megszervezésével előnyomulásukat kelet felé./ Ám a vak remény hamarosan összeomlott: a nagy keleti uralkodó /Dzsingisz/ csapatai délről megkerülve a Kaspi-tengert betörték Transzkaukáziaiba, majd a kunokat támadták meg. Kötöny vezér vejétől, Misztiszlav Romanovics kijevi nagyfejedelemtől kért és kapott segítséget, de a tatárok 1223. május 31-én a Kalka folyó mellett teljes vereséget mértek rájuk. E támadásról mind a kun misszió tagjai, mind Russzutana georgiai királynő, mind pedig János örmény konnesztabulosz jelentést küldtek a pápához, de ezek a "papkirályhoz" fűzött nyugati illúziókat nem befolyásolták.

Az új keresztes hadjáratot szorgalmazó pápa, III. Honorius, II. Frigyes német-római császárrá koronázta, aki korábbi ígéretét /lemond Itáliáról/ elsöpörve a római birodalom - Róma központtal történő - újjászervezéséhez kezdett, s a Szentföldrért csupán annyit tett, hogy 1225 novemberében a német lovagrend negymestere, Hermann de Salza tanácsára feleségül vette Jolandát, Jean de Brienne leányát, s magát nyilvánította Jeruzsálem királyává. A pápa a vejét "az ördög fattyának" nevező keresztes vezért a kiskorú latin császár, Baudouin de Courtenay mellé régensé nevezte ki, hogy a további konfliktust elkerülje. Ám Frigyes csak sokszori felszólításra, IX. Gergely pápai átka hatására hajózott csekély kísérettel Akkonba /1228/, de "kiközösítettként" nem lehetett a keresztesek vezére, így - a pápai legátus és a jeruzsálemi pátriárka állandó intrikái közepette - tárgyalt és kötött nagy diplomáciai sikernek elkönnyvelhető szerződést az egyiptomi szultánnal /1229. febr. 11-18./. Újabb tíz évvel meghosszabbították a fegyverszünetet, Jeruzsálemet, Betlehemet és Názáretet más területekkel együtt átadták Frigyesnek. /E szent helyeket a jeruzsálemi pátriárka az átadás pillanatában interdictum alá vette, a pápai csapatok pedig Dél-Itáliára törtek, de visszaverték támadásukat./

A béke következtében a koldulórendek megülhettek a Szentföldön, előnyomulhattak Perzsia és India felé, illetve a georgiai Tifliszből kiindulva téríthették a Kaukázus népeit. A Szentföldről hazatérő II. Frigyes "megalázkodása" után a pápa kénytelen San Germanóban feloldani őt az átok alól. A császár az elkövetkező években megerősíti szicíliai, dél-itáliai hatalmát, tönkreveri a /pápa által életre hívott/ lombard ligát, kinyújtja kezét "Szent Péter örökségéért", s ezzel kivívja az "Antikrisztus előfutára" címet a császárság és pápaság megújult küzdelmében. Ennek következtében jelentőségét veszti a föld alá szorított /1229/ albigensek elleni ideológiai harc, a mór Almohad-dinasztia elleni küzdelem Hispániában, nem vesznek tudomást a kunokra mért újabb tatár csapásról sem, s nem támogatják érdemben a "közprédává" váló Latin Császárságot. Bár történnek lépések a keleti egyházak /jakobiták, maroniták/ csatlakoztatására, a Szentföld ügyét is

csak politikai érdekből veszik elő. A pápa, hogy Frigyes eredményeit degradálja - rendkívül elhibázott politikai lépésként -, a fegyverszünet alatt két bullát is kiad egy nagyszabású keresztes hadjárat érdekében, de a "keresztények összessége" által /heti 1 dénárral fejenként/ fizetett vállalkozás pénzügyeiben támadt óriási visszaélések, és kevéske befolyt összegnek a kúria költségeire és a császár ellen való felhasználása még jobban elidegenítették a népeket s uralkodóikat a Szentföld felszabadításának ügyétől. A pápapárti welfek és a császárpárti ghibellinek bevonásával folytatott harc során a pápa ismét kiközösítette Frigyes, aki erre eretnokség vádjával illetve az egyház fejét s egyetemes zsinat összehívását sürgette ez ügyben, ám a genovai gályákon a zsinatra igyekvő spanyol és francia főpapokat a császár természetes fia, Enzio elfogta és fogságba hurcolta. /Ekkor került rabláncra Rogerius egyházi előjárója majdani pártfogójával együtt, szinte egyidőben az ő tatár fogságával./ A császár seregei Róma kapujában álltak.

Kelet kikerült egy időre a pápaság látóköréből. Pedig az 1235-ben tartott kurultájon a tatár kánok Dzsingisz intelmei szellemében úgy határoztak, hogy támadást indítanak északon Európa, délen pedig a Közép- és Közél-Kelet bekebelezésére. Délen betörték Perzsiába és a Kaukázuson túra, Batu és Szübötej pedig átkeltek az Ural folyón, szétverték a Volgai Bolgárországot, megsemmisítették /az Ottó majd Julianus fráterek által fellelt/ Magna Hungariát. Julianus második útját követően, melynek egyik célja éppen a tatárok szándékának felderítése volt, Nyugat-Európa idejében értesült a mongol veszélyről, de közömbösen fogadta azt csakúgy, mint a magyar előkelők. Egyedül IV. Béla ismerte fel a közelgő katasztrófát, befogadta a szorongatott helyzetben lévő kunokat, s Kijev eleste /1240. dec. 6./ után az ide menekülő Rosztiszlav Mihailovicshoz adta leányát, Annát feleségül. /A Magyarország elleni tatár támadás ürügye a kunok befogadása volt, de orosz források beszélik el, hogy az éppen kijevi ösztönzésre indult./

Lejárt 1239-ben a II. Frigyes és Al Kamil által kötött tíz éves fegyverszünet is. A zömmel francia lovagokból szerveződött új kereszteshad a damaszkuszi szultán szövetségében támadt az egyiptomi szultánra, de a Gáza térségében lezajlott ütközetben törbe csalták, s a két szultán egyesült serege teljesen tönkrevert őket. Minden odaveszett, amit Frigyesnek ravasz diplomáciával sikerült megszereznie.

Északon is kritikusra fordult a római egyház ügye: Alexander Jaroszlavics 1240-ben a Névánál szétveri a svéd sereget /ezért nyeri el a "Nyevszkij" melléknevet/, majd 1242 tavaszán visszafoglalja a német lovagrendtől Pszkovot és április 5-én a Csud-tó jegén megsemmisíti a lovas-sereget. Ugyánakkor senki nem támogatja a tatárok ellen V. /Szemerme/ Boleszláv lengyel királyt. Bár apósa alig két napi járóföldre állomásozik seregével, mégsem segíti meg Henrik sziléziai herceget, aki Liegitznél

Bajdar és Orda ellen katasztrofális vereséget szenved, s maga is elesik az ütközetben. A tatár főereg pedig muhinál mér óriási csapást a magára maradt - Bámbergi Frigyes osztrák herceg intrikái következtében még kun szövetségeseitől is megfosztott - IV. Bélára, míg Kádán hadai Erdélyt keletről és délről átkarolva pusztítanak. A menekülő magyar király a pápától is, a császártól is segítséget kér, de reménytelenül.

A császár kissé megszeppent ugyan a liegnitzi csata hírére, de annyira nem, hogy katonai segítséget nyújtson. Béla hűbéri ajánlkozását elfogadta ugyan, de fiára, Konrádra bízta ezt az "ügyet" azzal, hogy Németország határai igyekezzék megvédeni, és főpapjai is csak a területüket fenyegető veszély miatt panaszkodtak. A pápa ugyan elkésve meghirdette a keresztet a magyar király megsegítésére, de maga minden katonai erejét a Frigyes elleni - ugyancsak keresztes hadjáratként deklarált - küzdelemre fordította. Európa tatárdúlás híréből megrettent népe kiliasztikus eszmék hatására Góg és Magóg pokoli népét, az Antikrisztus /akit egyesek II. Frigyesben vélték megtestesülni/ előhírnökeit látta a mongolokban; de mert ~~Ögö~~ halálát /1241. dec./ követően tovább nyugat felé nem támadtak, sőt hamarosan megkezdték a magyar területek kiürítését is, ismét felelevenítődött a Dávid papkirályról vallott korábbi hit, aki - úgy vélték - hátba támadta, s így visszavonulásra készítette az Európára tört barbár seregeket. A pápai udvar - bár a IX. Gergely halálát /1241/ követő majd két éves "sedes vacantia" II. Frigyesnek kedvezett - világpolitikai koncepciója fenntartásának érdekében, éppen a fentiek miatt, nem ejtette el a tatár fonalat sem. Az új pápa, IV. Ince, ismét felveti a keleti, benne a tatár-kérdést is. A német lovagrend érdekében lépéseket tesznek a litván fejedelmek megnyerésére, s a tatárokat békés eszközökkel próbálják Európától távol tartani, hiszen a Batu által megszervezett Arany Horda kifejezetten alkalmasnak látszott a paroszláv oroszok és - esetleg együttműködve a Csormaghan által meghódított ikóniumi szultanátussal - a bizánci latinokat fenyegető Nikáiai Császárság fékentartására. A tervezést a keresztések újabb megsemmisítő veresége /1244/ után, melynek következtében Ajub szultán visszaállítja Szaladin birodalmát, tettek követték.

Az "egyház ellenségeinek" /elsősorban persze II. Frigyesnek, akit itt majd újból kiközösítenek/ letörésére hívta össze a pápa 1245-ben a lyoni zsinatot, amelynek tagjait kész tények elé állította a tatár-kérdésben azzal, hogy előzőleg három missziót is küldött a nagykáni udvarral való diplomáciai kapcsolat lehetőségének kipróbálására. Dél felől Laurentius de Portugal próbálkozott, az ilkánok birodalma irányából Ascellinus da Cremona tett kísérletet Simon de Saint Quentin társágában, nyugat felől pedig Giovanni da Plano de Carpine, akinek /menet közben Danyii halicsi fejedelemmel, Batu kán mirnyikjével is elfogadtatva a pápa unió-politikáját/

Stephanus von Böhmen és Benedictus Polonus közreműködésével sikerült is Karakorumba eljutnia, ahol éppen ekkoriban vette át a kurultáj döntése értelmében Ödögej özvegyétől, Turakina katuntól Gújuk a nagykáni méltóságot. A kedvezőnek ítélt fogadtatás után jó hírekkel, de üres kézzel tért meg a delegáció. /Egyetlen komoly haszna Plano Carpini Historia Mongolorum című műve lett./ Közvetve - mivel nyilvánvalóvá vált, hogy a keresztények nem tudják megvédeni a Szentföldet, így a szövetségkereső elképzelésekben János vagy Dávid papkirály helyébe a tatárok léptek - összefügg ezen tervekkel Domingo de Aragonia örményországi és Andreas de Longjumeau szír követjárása is. Ám sem a damaszkuszi, sem a kairói szultán nem volt hajlandó egyezkedni Frigyes nélkül. A IX. Lajos francia király által vezetett kereszteshad /1248/, mely alig titkoltan kapcsolatot keresett a nagykáni udvarral, bár annak követelésit /csakúgy, mint a pápai kúria/ rendre félreértelmezték, és támogatásában reménykedtek, az egyiptomi Manszurah mellett lezajlott kétes kimenetelű ütközet után kitört járvány pánikhangulatában feltétel nélkül megadta magát Damiettában, s maga a király is fogságba esett. Miután onnan kiváltották, kihasználva az Ajjúbidák uralmát megdöntő /oguz és kipcak eredetű/ mamelukok által teremtetett helyzetet, maga is kiváltotta seregének maradványait a fogságból.

Ugyanezen esztendő /1250/ decemberében vérhasban meghalt II. Frigyes, amit hálaadó pápai bulla adott hírül a keresztény világnak. Ez az esemény ismét jó alkalom volt a pápai szupremancia talaján álló keresztény theokrácia elméletének újabb jogi megalapozásához. Pápai kereszteshad indul Itáliában a kiközösített IV. Konrád ellen, így IX. Lajos kénytelen önállóan cselekedni, s míg a pápa óvja a tatár szövetségtől Danyuil Romanovicsot, aki ellen Kuremza kán indított hadat /1252/, s fegyverkezésre szólítja fel a tatárok ellen Közép-Kelet-Európa népeit, a francia király követeit Wilhelmus de Rubruk vezetésével Mönge nagykánhoz Karakorumba küldi, aki "fogadja is IX. Lajos hűbéri hódolatát, s engedélyezi neki, hogy a szeldzsukok ellen hadat viseljen". Az Akkonba visszatérő Rubruk már nem találja itt Lajost, aki anyja halála után, tíz évre békét kötve Kairóval /1254/, kénytelen volt hazautazni. Távoztát követően a keresztések, a velenceiek és a genovaiak valóságos polgárháborút vívnak egymással szárazon és vízen egy-egy előnyösebb pozíció birtoklásáért. Így nem is lehettek Hülegü ilkán segítségére, aki 1256-ban megindult az arab kalifátusok ellen, 1258-ig bekebelezte Iránt, és 1259-ben bevette Bagdadot, majd megszállta Szíriát, ahová vazallusként elkísérte őt I. Hetun kilikiai örmény király és veje Bohemund antiochiai herceg is. Számtalan mohamedánt gyilkoltatott le, de /felesége, a nesztorianus Doquz katun kedvéért/ megkímélte a keresztényeket.

Bagdad elestének hírére a pápai udvar, amely néhány éve még egyházi átokkal fenyegette meg Danyiilt "eltévelyedés" miatt, és IV. Bélát is szigorúan eltiltotta a tatár szövetségtől, s amely a változatosság kedvéért most /IV. Konrád halálát követően/ a gyermek Conradino és gyámja Manfréd ellen hadakozik, örömmámorban úszik Jeruzsálem közeli "felszabadítását" remélve. De Möngeke váratlan halála miatt Hülegü uluszába tér meg, a Közel-Keleten hagyott vezerei közül pedig, a kereszteseikkel titokban együttműködő Qutuz egyiptomi mameluk szultán előbb Bajdar nojon csapatait veri szét Gázánál, majd Aju Dzsolut mellett, a Tábor-hegy közelében megsemmisíti Kitbugha seregét is, az elfogott vezért pedig lefejezteti. /Magát a szultánt pedig egyik csapatvezére, Bajbarsz emir döfi le orvul, s lép a helyére./

Bajbarsz kihasználva a mongolok hatalmi megosztottságát /Kubilaj és Arig-Bölke párthíveinek küzdelmét/ megszerzi sorra a szíriai emírségeket, s a keresztések számos erődjét /Kraak de Chevaliers, Toron, Szafad, Karszareja, Jaffa, Tripoli/, majd feldúlja Antiochiát is.

Súlyos csapásként éri a pápai politikát, hogy Palaiologosz Mihály Genova szövetségében beveszi Bizáncot, ezzel 1261-ben megszűnik a Latin Császárság. Zavaros a helyzet Európa más részein is: a katharokra emlékeztető beghard és begina közösségek szerveződnek, Joachim de Fiore /+1202/ calabriai apát ezoterikus misztikájára hagyatkozva eretnekgyanús penitensek, flagellánsok, apostoli tesvérek jelennek meg, a ferencesek körében pedig vérre menően csapnak össze a szent alapító végrendeletéhez ragaszkodó spiritualisok az enyhébb szabályokhoz kötődő konventuálisokkal.

Ebben a helyzetben az egyház feje, míg elítelte a II. Ottokár ellen tatár segédcsapatokat is felvonultató Danyiil fejedelmet, IV. Bélát és fiát pedig szövírágok sokaságával óvta a tatár szövetségtől, maga is fogadta a tatárok IX. Lajos által hozzá irányított ünnepélyes követségét övendezve azon hírrre, hogy több mongol törzs /kereitek, naimanok/ majdnem egésze tért át a /mégiscsak keresztény/ nesztorianus hitre.

Azt a még mindig kínos örökséget, amelyet II. Frigyes hagyott, a pápák - elsőként a francia származású jeruzsálemi pátriárkából megválasztott IV. Orbán, majd nyomán IV. Kelemen is - IX. Lajos öccsének, Anjou Károlynak Szicíliai trónjára való meghívásával kívánják felszámolni. Károly hada Benevetónál szétveri Manfréd seregét, aki maga is elesik /1266/, majd Tagliacozzónál árulás segítségével legyőzi és elfogja Conradinót, akit Nápoly piacán lefejeztet. A pápaság ünnepel, Kápoly pedig nagyszabású terveket szövöget Bizánc meghódítására és egy erős Keleti Frank Birodalom létrehozására. A pápa, IV. Kelemen 1267-ben követeket küld a nesztorianus Abagha ilkánhoz /akinek felesége görög hercegnő/ közös iszlám-ellenes hadjáratra szólítva fel. Ehhez az új akcióhoz azonban csak kicsiny aragon

sereg érkezik, Abagha is jelentéktelen erőket küld, az angol herceg, Edward pedig kimentí magát, így a tervből semmi sem valósul meg. Újabb mongol követség jár IX. Lajosnál majd a pápai udvarban 1269-ben. Az együttműködés azonban ismét kútba esik: IX. Lajos engedve öccse rábeszélésének, Tunisz elfoglalása után /ahová Dél-Itáliából a Hohenstaufen párt hívei menekültek/ akar Egyiptomra támadni, ám a partraszállást követően valami trópusi betegségben elhunyt, serege felbomlott és hazatért /1270/. Edward herceg ezer harcossal köt ki a Szentföldön, Abagha kán, aki pedig kénytelen előbb az Arany Horda, majd a csagatajida Barak kán ellen is hadakozni, tízezer lovaszt küld. A mongolok Aleppo irányában törek előre, de Bajbarsz /italiai kereskedők által felfegyverzett seregével/ visszaveti őket, erre Edward is visszavonul Akkonba és kihasználva azt a szerencsés helyzetet, hogy az egyiptomi flotta Limassol mellett zátonyra futva a ciprusi király fogságába esett, 10 év, 10 hónap és 10 napra fegyverszünetet köt Bajbarszsal.

Az új pápa, a szíriai legátusból X. Gergely néven az apostoli székhelybe emelt Teobaldo Visconti /1271-1276/ elveti a jeruzsálemi király címére is pályázó Anjou Károly nagyhatalmi terveit, s az iszlámtól ugyancsak szorongatott bizánci császárral, akit szintén megrémítettek e tervek, keresi az egyházunió lehetőségét, s ezért összehívja a II. Lyoni /XIV. Egyetemes/ Zsinatot, amelyen Palaiologosz Mihály hűségesküt tesz Rómának. Megjelentek itt Abagha ilkán követei is, levelet hoztak "arabice scriptas", ünnepélyesen megkeresztelkedtek, és sürgették a pápát, a francia és angol királyokat az iszlám elleni közös fellépésre /mely szándék ellen Anjou Károly ugynacsak intrikált/. A pápa személyesen kívánta az új szentföldi hadjáratot vezetni, de halála meggátolta ebben. Így - bár követek és misszionáriusok többször is megfordultak keleten - e szövetség végül is nem realizálódott.

Újabb lehetőség maradt kihasználatlanul, amikor Bajbarsz halála után /1277/ a kiskorú utódait félreállító Kalavun szultán ellen fellázadt a damaszkuszi helytartó, akinek Abagha ilkán segédcsapatokat is küldött, de mert a keresztény erők nem mozdultak, Aleppótól visszarendelte azokat. Újabb levélváltás következett a nyugat uralkodóival, majd 1281-ben ismét két hadoszlopot küldött Abagha Szíriába, amelyekben örmény és grúz egységek is harcoltak. A Mengü Temür vezette sereget Homsznál Kalavun legyőzte, a vezér is súlyosan megsebesült, s ezért a tatárok az Eufrátesz felé visszavonultak. A keresztény csapatok ismét nem mozdultak, sőt Akkon kormányzója még gratulált is az egyiptomi szultánnak diadalához, akivel újabb tíz évi fegyverszünetben állapodott meg.

Az 1281-ben megválasztott IV. Márton pápa ismét felkarolta Anjou Károly birodalomalapító tervét, ezzel sikerült Bizáncot maga ellen hangolnia

és az uniós elképzeléseknek búcsút mondania. 1282-ben meghalt Abagha ilkán, így veszni látszottak a szentföldi vállalkozások is, a "szicíliai vecsernye" után pedig a pápa által kiközösített Pedro d'Aragonia megkoronázásával az Anjou tervek is elérhetetlenül elodázódtak.

Abagha halála után fia, Argun ilkán is a keresztésekkel összehangolt hadjáratot tervez magára vállalva Szíriát, s a keresztésekre hagyva Egyiptom erőinek lekötését. Követei megjárják a pápai, az angol és francia királyi udvart: ígéretekben nincs is hiány, miközben segítség híján sorra esnek el, belső torzsalkodástól sem mentesen a keresztények még megmaradt erődjei. Argun ilkán 1291 januárjában indított támadása elakad az uralkodó halála miatt. A sors ironiája, hogy ez évben foglalta el Al Asraf szultán az utolsó jelentősebb keresztény erődöt, Akkont.

A pápaság 1283-ban a keleti térítésre új stratégiát dolgoz ki, a Távoleketet kívánják két irányból, a Tartaria Aquilonaris és a Tartaria Orientalis felől megközelíteni. Ez utóbbi útvonalon indítja el IV. Miklós pápa 1289-ben Giovanni da Montecorvinót és társait, akik hosszú és kalandos út után 1293 végén érték el úticéljukat. Szerencsétlenségükre alig néhány hónap múlva meghalt Kubilaj nagykán, így támogató nélkül maradtak. Az is hamarosan nyilvánvalóvá vált előttük, hogy az ír misszió térítői gyakorlata a kínaiak és a mongolok vallási türelmén megbukik, s nagy eredmények nem várhatók tőle. /Ez idő tájt került térítőként Indokínába a budai születésű Máté szerzetes is, aki 1305 körül vesztette életét./

A franciákkal rokonszenvező pápák után került a tiara VIII. Bonifác /Benedetto Caetani/ fejére, aki a pápai "plenitudo potestatis" eszméjét kívánta ismét helyreállítani, s ezért hamarosan súlyos összeütközésbe került a francia királlyal, az új szicíliai uralkodóval, a korábbi pápa-kreatura császár, Habsburg Rudolf fiával, Alberttel, s húzott ujját a nagyhatalmú Colonna testvérekkel is. Nehéz kompromisszumok árán még meg tudott egyezni Szép Fülöppel, a barátság kedvéért neki ígerte az angolokkal szemben Flandriát, s kanonizálta elődjét, IX. Lajost is. Látszólag enged a követeléseinek I. Edward angol király is. A Kínából 1295 körül hazatért és a Kerküra mellett vívott tengeri ütközetben /1298/ genovai fogságba került velencei utazó, Marco Polo börtönében mondja tollba messer Rusticianónak visszaemlékezéseit, amelyek remény ébresztenek a távol-keleti térítés sikereit illetően. Virágozott a gótika az építészet nyelvén fejezve ki azt a nagy szellemi szintézist, amelyet Vincentinus Bellovacensis, Roger Bacon, Duns Scotus és legkiváltképp Aquinói Tamás neve fémjelzett. Mindezek betetőzéséeként híre érkezett, hogy Gazan ilkán hadjáratot indított a Szentföld felszabadítására 1299-ben, bevette Aleppót, Homsznál szétverte a mameluk seregeket és bevonult Damaszkuszba, sőt azt is terjesztették róla, hogy visszaadta a keresztéseknek összes birtokaikat.

Amikor tehát VIII. Bonifác 1300. február 22-én "Antiquorum habet fidem" kezdetű bullájával megnyitotta a jubileumi szentévet, amely 200 ezer /más becslések szerint 2 millió/ zarándokot vonzott az örök városba, úgy tűnt, a pápa joggal hiszi, hogy ő a keresztény világ ura, s örökre az is marad. Nem látta, nem láthatta, hogy a legyőzött német-római császárság mellett új, sokkal erősebb hatalmak nőttek fel, amelyeknek szorításából nem szabadulhat, hogy keleten szerveződőben van egy új, egyre erősödő pravoszláv államalakulat, hogy Kínában a buddhizmus, a mongoloknál az iszlám rohanosan tör előre, s el fogja söpörni az erőtlén keresztény térítés gyenge palántáit, hogy Gazan ilkán szentföldi akciója leállt, mert hátra támadták a csagatajídák s a turkesztáni Kutlug Hodzsa; azt sem tudhatta, hogy ez volt az utolsó ilyen vállalkozás, hogy hamarosan felszámolják a templomosok rendjét, s Anatóliában már szerveződik egy fiatal iszlám hatalom az Oszmánidák vezetésével, amely még sok gondot fog okozni Európa keresztény népeinek; azt sem érezhette előre, hogy az elhallgattatott spiritualisok, s a szentév látványosságaként máglyára küldött Gherardo Segarelli után a sokkal radikálisabb Fra Dolcino és a fraticelli mozgalom nő fel, s a kultúrában hamarosan utat törnek a világi és népi irányzatok is.

Úgy tűnt tehát a század utolsó esztendejében is, hogy az egyházi és világi főhatalom ismét /és talán örökre/ egy kézben összpontosul, III. Ince nagy álma az "egy akolról és egy pásztorról" végre megvalósult. Az elkövetkező évek ezt a látszatot köddé foszlatták. Am e század még ily vázlatos és felületes áttekintése is meggyőzhet bennünket arról, hogy olyan óriási, elérhető közelségbe került, magvalósíthatóknak tetsző tervek tükrében, mint amilyen a nyugati keresztény világ összefogása, a schisma megszüntetése, az eretnekségek felszámolása, a Szentföld felszabadítása, a kelet hatalmas térségeinek Krisztus hitére térítése volt, a magyarság jajszava, a mégoly politikai éleslátással megfogalmazott és /utólag is/ jogosnak ítélt magyar igények és szemrehányások az adott történeti pillanatban parányinak, kicsinyesnek és elhanyagolhatóknak tűntek, s a tatárjárás borzalmái valóban nem látszottak másnak, mint olyan szerencsétlen magyar ügynek, amely nem befolyásolja a világ folyását.

NAGY LÁSZLÓ

A koldulórendek megtelepedése hazánkban

Amikor III. Honorius pápa 1216-ban megerősítette a kasztíliai származású de Guzman rendalapítói felterjesztését, majd 1223-ban Assisi Szent Ferenc reguláját hagyta jóvá, az egyháztörténelemben egy új korszak vette kezdetét a koldulórendek megjelenésével.

A XIII. század első fele a nagy keresztes hadjáratok, a szentkultusz, az egyház intézményesülésének, a társadalom fokozódó mobilitásának a kora is egyben. Európa térképéről lassan eltűnnek a fehér foltok és kialakul a feudális államok zárt rendszere, megindul a távolsági kereskedelem, az anyagi és szellemi javak gyors felhalmozódása.

A vallásos életben jelentkező tévtanok és a nyomukban születő eretnekmozgalmak hátterében nemcsak egyfajta vallási tájékozatlanság, megtevesztettség áll, hanem a fent említett civilizálódás okozta perifériákra szorulás is. A szociális ellentétek felszámolását és a hierarchikus jellegű egyházi, állami berendezkedés megszüntetését követelő bogumil, valdens, kathar eretnekségek és a humiliatus-mozgalmak mind a társadalom, az állam peremvidékén születtek. Mivel ideológiájukban az evangéliumi szegénységet és az apostoli tökéletességet hirdették, ezért gyorsan tömegmozgalmakká váltak.

A koldulórendek teológiai képzettségükkel, szegénységükkel és főként azzal, hogy bensőséges kapcsolatot tudtak kiépíteni az egyszerű tömegekkel, sikeresen vehették fel a harcot az eretnek téveszmékkel szemben. A monasztikus rendek a világtól elzárt és a tagok egyéni megszentelődését célul tűzve nem vállaltak igehirdető, apostoli térítő feladatokat.

Magyarországon először a domonkos rend, majd a ferences rend megtelepedésével az eretnekek elleni harc és az igehirdetés kiegészült a pogány kunok, tatárok stb. megtérítésének missziójával, a mártíromság gyakori vállalásával.

A források tanúsága szerint a domonkos nagykáptalan 1220. évi bolognai gyűlésén a rendet magát kolduló renddé alakította. Szent Domonkos, aki már 1206-ban a kunokat szerette volna téríteni, de a pápa akkor az albigens eretnekek ellen küldte, most Magyar Pált, a bolognai egyetemi kitűnő kánonjogászt küldte e feladatra. Az európai hírű professzor, akit maga Szent Domonkos fogadott 1220-ban rendtaggá és saját kezűleg adta rá a rendi habitust, négy testvérrel indult Magyarországra, hogy provinciát ala-

pítson és térítsen. Győrótt hirdették először az evangéliumot, de első rendházuk Székesfehérvárott létesült. A tatárjárásig a konventjeik száma 10-re nőtt. "Már 1226-ban a rendtartomány olyan erős volt, hogy Lipót osztrák herceg kérésére Bécsbe is küldhetett alapítókat. Az első osztrák domonkos konvent tehát magyar eredetű." A későbbiekben minden püspöki székhelyen voltak kolostoraik és főként a németajkú nagyvárosok lakói kedvelték őket. A rend népszerűségét nagyban növelte, hogy IV. Béla Margit nevű lánya - bár hivatalos kanonizáció nélkül - a rend női ágának szentje lett. A rend szigorú szabályai szerint az alapos tanultság megszerzése kötelező volt. Az előtanulmányokat főleg a konvent lectorának irányítása alatt végezték, vagy káptalani iskolában, ahonnan később Párizsba, Bolognába, Köln, Perugia iskolába kerültek. Még egyszerű prédikátor sem lehetett, aki nem tanult legalább 1 évig teológiát. Külföldről a koldulórendek hozták be a skolasztika és a misztika szellemét, melyet olyan nevek fémjeleztek, amint Aquinói Szent Tamás, Nagy Szent Albert, Szent Bonaventura vagy Eckhart mester.

A konventek jól voltak ellátva beszédgyűjteményekkel, a legkiválóbb szónokot nevezték praedicator generalis-nak. A beszédek az egyházi év és a liturgikus cselekmények keretében tartották az egyszerű nép nyelvén. Ennek szép példája a Pray-kódexben található Halotti Beszéd, és a feltámadás szertartása közben tartandó beszéd.

Népszerűségük újabb oka, hogy volt harmadrendjük is, ami a Militia Christi nevű laikus társaságból alakult ki. Ide bárki laikus beléphetett anélkül, hogy fogadalmat kellett volna tennie, viszont példás keresztényként kellett élnie.

A térítő vállalkozásoknak három fő iránya volt. A balkáni misszió, a kun és a volgai magyarok missziója. Sigismundus Ferrariensis a De rebus Hungariae provinciae ordinis praedicatorum című művében írja le a következőket:

"Ezután Pál a testvérek számát gyarapítván, kiválasztott néhányat közülük és elküldte őket arra a bizonyos helyre, amit közönségesen az Euxinus vidékének neveznek, ahol heretikusok, skizmatikusok laktak, hogy térítsék őket beszédeikkel a józan észre. Végül sok szorultság és igen sok fáradozás után állhatatossággal elérték azt, amit akartak. Más kiváló erényű férfiakat a pogány kunok szelídítetlen barbár népe közé küldött, akiknek még soha nem hirdették Krisztus evangéliumát, jól tudva, hogy azok megtérítését és üdvösségét mennyire a szívén hordta Szent Domonkos."

A Szerbiában és Boszniában megjelenő bogumilok manicheus jellegű szektája ellen már Szent Gellért püspök is prédikált, de azok mindig csak színleg tértek meg, és még Mátyás fekete seregében is találkozunk velük. Kálmán herceg, II. András ifjabbik fia, 1237-39 közt indított ellenük keresz-

tes hadjáratot, és a régi boszniai püspökséget újjászervezte, ahol Wildhauseni János domonkos lett az új püspök. 1239-ben újabb domonkos térítők érkeznek, mert az eretnokség már Szlavóniába is átszivárgott, de munkájuknak a tatárok hamar véget vetnek.

Magyar Pál kilencven társával ment Havasföldre, az ottani másfélszáz-ezer kun megtérítésére, de járt a Szörényi bánság területén is. Mártíromságuk hatására Barcs kun vezér megkeresztelkedett, majd kevéssel utóbb még 1500 kun is. IV. Béla kérésére ekkor alapította Róbert érsek, pápai legátus a milkói kun püspökséget. Ezt később, 1234-ben, oláh vikáriussal is ellátták. Első püspöke Theodorik domonkos szerzetes lett.

A Volga menti őshazában - tudomásunk szerint - összesen négy alkalommal indultak domonkosok /hogy megkereszteljék az ottani magyarokat/, ezek közül Julianus barát és társainak útja a legismertebb.

A ferences rend, másképp Kisebb Testvérek rendje 1229-ben jelent meg hazánkban, és első kolostoruk Egerben épült. Az első barátokat Carpini János német provinciális küldte hazánkba; jórészt nem felszentelt papok, hanem kézművesek, iparosok voltak és nem fogadhattak el nagy terjedelmű ingatlant, birtokot.

Szerzetesházaik ún. őrséget, custodiát alkotnak, és ennek élén az esztergomi őr áll; ekkor még alá vannak rendelve a németországi provinciálisnak, Pisai Albertnek. Miután a Délvidéken /Pécs, Szerémség/ és a nyugati részeken is elterjedtek rendházaik, 1238-ban független magyar provincia alakult. A magyar provinciális az örökkel és az egyes kolostorok választottjaival tart rendes közgyűlést /capitulum provinciale/.

Abban a vitában, ami az egyházmegyes papság és a ferencesek között a vasárnapi szentmise hallgatása, és szent áldozás kérdésében keletkezett, IV. Sándor pápa 1255-ben a ferencesek javára döntött, s így végleg kikerültek az egyházmegyes papság befolyása alól. A rend gyors elterjedésének okai hasonlóak voltak a domonkosokéhoz, de közkedveltségüket bizonyítja, hogy Szent Ferenc fiait mindenütt "barátoknak" hívta a nép. A domonkosoktól eltérően prédikációjuk inkább érzelmdúsabb, költői díszítettségű.

Szintén van harmadrendjük, ennek tagja volt pl. IV. Béla és felesége, aki még gyónatóját, Román tertvért is a ferencesek közül választotta, és az esztergomi ferences egyházban temetkezett el.

A ferencesek női szerzete a klarisszák rendje, 1238-ban kap először rendházat Nagyszombatban, majd a pozsonyi ciszterek helyét veszik át 1297-ben.

A kunok térítésében inkább a tatárjárás után jeleskedtek.

Magyarországon a XIII. század a koldulórendek megtelepedésének és elterjedésének a kora, amely fejlődést a tatárok betörése ugyan feltartóztatott egy ideig, de azt semmiképpen nem akadályozhatta meg.

MAJZIK ANDREA

Tatár attitűd - tatár mentalitás

Az idő rövidségére és a téma jellegére való tekintettel nem a mongolok egészét, csupán a Magyarországra törő tatárokat mutatom be a szemtanú kortársak leírásai, ismertetései alapján.

Milyenek voltak valójában a tatárok, milyen magatartás, viselkedés és modor jellemezte azt a népeiséget, amely 1241 télutóján a Vereckei hágón megjelent, népünket megtizedelte, IV. Béla királyt futásra kényszerítette, és neve még ma is gyászos emlékeket ébreszt a magyarságban?

Elsőként külső megjelenésükről: arcuk széles, bőrük fehér, mellkasuk hatalmas, felettébb ijesztő, veszedelmes ábrázatúak. Az álluk szőrtelen, az orruk pisze, szemük apró, szemvágásuk egészen a szemöldökig emelkedik. Hajukat kétoldalt varkocsba fogják, a fejük többi részét körbeborotválták. Lábszáraik rövidek és görbék, gyalogláshoz nem szoktak.

A férfiak és az asszonyok ruházata hasonló szabású, Bukarán gyapotkelméből vagy brokátból készült. Hozzá tartozott a prémbunda, amely a mindennapos öltözködés kelléke volt.

A lányokat és a fiatal asszonyokat nehezen lehetett megkülönböztetni a férfiaktól, mivel hozzájuk hasonlóan öltözködtek. Az asszonyok földig nyitott, hosszú ruhát hordtak, aranyból vagy ezüsből, esetleg fából készült dísz fejrevalót viseltek, a férfiak előtt e nélkül nem mutatkoztak.

A tatárság fegyverzete a lovas harcmódozhoz igazodott. Vértetük bikabőről, lemezesen készült, amely az ellenség fegyverétől szinte áthatolhatatlan és nagyon biztonságos. Vas és bőrsisakot, görbe kardot, tegezt és íjat használtak. Nyílvesszőik a korabeli magyarokénál mintegy négy ujjnyival hosszabbak. A nyílvessző végén mérgezett fém, csont vagy szaruhegy biztosítja az ellenség ruházatán való áthatolást.

A csatákban fekete és fehér zászlókat visznek magukkal, amelyeken állatdíszek találhatók. Karddal és lándzsával kevésbé bánnak jól, nyilaik éppen a feléptés miatt messzebre repülnek, mint más népek harcosaié. Lovaik kistermetűek, jól idomítottak, erősek, jól bírják a koplalást és a fáradtságot. Hadmenetben vagy az ellenség üldözésekor nem jelentett akadályt a folyókon való átkelés sem: ehhez csónak formájú, vesszőből készült, nyers állatbőrökkel bevont alkalmatosságot használtak.

Élelmzésük egyszerű, az evéssel-ivással jóformán semmit sem törődtek. A kényértől "undorodnak". Tiszta és tisztátalan állatok húsát megkülön-

böztetés nélkül fogyasztják, lóvérral megaltatott tejet isznak. Ünnepeiken sótnal húst tálnak, sós húslémártással. Az élelmet igazságosan osztják szét. Jóllehet gyakran részegeskednek, de ekkor sem veszekednek és verekednek.

A mindennapi életben hallgatagon járnak-kelnek, egymást tiszteletben tartják. Kevés szót ejtenek, szinte némán viselkednek. A vezéri szót követik, a családőre hallgatnak. A kényeskedést nem ismerik, s perlekedés szinte ismeretlen közöttük. Asszonyaik rendszeresen tisztálkodnak, nem hangoskodóak, némelyikük azonban tréfázkodás közben igen csúf és ocsmány szavakat is használ.

Hogyan viselkednek az idegenekkel szemben?

Általában megvetik őket, a velük való kapcsolatban a dölyfösség, a fondorlatosság és a ravaszság a jellemző. Lobbanékonyak, hazugok, képmutatók és terveiket bámulatosan tudják leplezni. Az esküt vagy szerződést alig vagy egyáltalán nem tartják be, nem ismerik az igazságérzetet. A legyőzöttekkel szemben kegyetlen döntéseket hoznak, haragosak, dühösek és hirtelen felindulásukban cselekednek, nem mérlegelnek. Szinte mindig az ellenség teljes elpusztítására törekednek, nem tanúsítanak tiszteletet a női nem, a gyermekek és az öregek iránt, egyforma kegyetlenséggel gyilkolnak le mindenkit.

Csatáikban sok esetben asszonyik is részt vesznek, nem maradnak el a férfiaktól, jól kezelik a nyilat, megülik a lovat, az ütközetekben lelkesebbek a férfiaknál és sohasem futamodnak meg. A tatár nőharcosok az ellenség asszonyaival, lányaival kegyetlenebbül viselkednek, mint a férfiak. Ha ugyanis olyan nőt látnak, akinek az arca, alakja szebbnek tűnik, féltékenységből megülik. Másokat - főleg a szolgának alkalmasakat - megcsonkítják, orrukat levágják. A vadság és kegyetlenség a gyermeknevelésben is megjelenik. Gyermekeiket a fogoly gyermekek megölésére tanítják és biztatják. A gyilkolás szenvedélye tehát már gyermek korban kialakul.

Hogyan folyt le a harcuk az ellenséggel?

A tatárok taktikájára leginkább a cselvetés a jellemző. Az ellenség számára kiszámíthatatlan kavarodás látszatát keltették, holott voltaképpen a vezérek zászlójelzésekkel irányították a hadmozdulatokat. Mivel nyilaik hatótávolsága nagyobb volt, mint ellenfeleiké, a csatát nyílzáporral indították. Igyekeztek az ellenség zárt sorait megbontani, csoportokra szakítani. Ha a nyílzáporral elborított ellenség soraiban zavar keletkezett, akkor gyors lovaikkal létszámbeli túlsúlyt hozva létre rohamoztak és eldöntötték a csata sorsát. A felbomlott ellenséges csoportokat egyenként számolták fel vagy kényszerítették megfutamodásra. A menekülő csoportokat bekerítő hadmozdulattal semmisítették meg (ez ismert a kalandozó magyarok harcmodorából is).

Az ellenséges területek megszerzése után a városokat, falvakat színleg elhagyták, de miután a lakosság visszatért rejtekhelyéről, a tatárok is előbújtak és az embereket elpusztították, javaikat elvették. Magyarországon amikor megtalálták a király pecsétjét, ennek felhasználásával hamis okmányokat készítettek, és ezzel csalták elő az elmenekült lakosságot. Levelükben büntetlenséget ígértek, amelyet nem tartottak be, hanem az előmerészkedőket leöldösték. Így járt Nagyvárad, Esztergom és több Duna menti település lakossága.

A leigázott, illetve fogoly férfiakat az újabb harcban meguk elé kényszerítették, mögöttük húzódtak meg, ezzel is kímélve saját harcosaikat és zavarba hozva a megtámadottakat. Az ilyen elővédekekből a harc során visszavonulókat leöldösték; így bántak a magyarokkal, oroszokkal, izmaelitákkal és a kunokkal is. Máskor, hogy az ellenséget megtévesszék, lovakra kitömött bábukát ültettek, amelyek létszámbeli fölény benyomását keltették, sőt olykor kísérteteknek, szörnyetegeknek tűntek, és ezzel is félelmet keltettek. Más esetekben egy-egy lovas 10-20 vezetőket lovat irányított, csapatuk létszáma így is a valóságosnál többnek tűnt.

Kedvenc cselvetéseik egyike az volt, hogy saját csapatukból az ellenség elé csak néhány lovasat küldtek. A kiküldött lovasok az ellenség feltűnésekor nem bocsájtkoztak harcba, hanem megfutamodást színelve elmenekültek, azokat maguk után csalták. A menekülőket üldöző ellenséges csapat előtt a tatár sereg utat nyitott, majd körbe zárva számolták fel a törbeccsáltakat. Az elfogott ellenségnek ritkán kegyelmeztek. Néhány művelt papot maguk közé fogadtak, de őket is szolgai munkára kényszerítették, sőt a korábban említett hamis leveleket is velük írtatták meg.

A leigázott népeket a tatár települések határszéleire telepítették, hogy az ellenség esetleges támadását ők fogadják elsőknek. A várak ostromainál - ha tehettek - nagyszámú ostromgépeket vonultattak fel, főleg a kőhajítókat használták.

A legyőzött ellenséggel szemben irgalmat nem ismertek, nem kímélték az előkelőket, a katonákat, megölték a papokat is. Nem egyszer embertelen kínokat okozva megégették az elfogottakat, másokat könyörtelen módon lefejeztek. A templomokat legtöbbször felgyújtották, a szentségeket, ereklyéket eltaposták, felforgatták a szentek sírjait. A felszentelt ruhákból asszonyaiknak, lányaiknak köntöst varrtak. Az elfogott nőket olykor templomokba hurcolták és ott gyalázták meg őket, majd velük is végeztek. Nem egyszer fejszével, karddal szabdalták szét a gyermekeket, asszonyokat és öregeket.

(Az előadásra való készülésemkor összevettem a tatárokról szerzett ismereteimet a kalandozó magyarokról való ismereteimmal, ebből megállapítottam, hogy sok hasonlóság található közöttük. Ez nem a véletlen

műve, hanem az életforma, a természeti és társadalmi környezet befolyásának hatása, amely kiváltotta a közös jegyeket. A tatár sereg 1241-es magyarországi bevonulása épp olyan veszélyt jelentett népünkre - amely államiságában már fejlettebb országnak számított - mint őseink kalandozása a korabeli Európára.)

A tatár mentalitást elsősorban az erőszakosság, a fondorlatosság, a kegyetlenség oldaláról mutattam be és az a korabeli magyarországi és európai feljegyzésekre alapul. Találkozhatunk azonban számos, ezektől eltérő, a tatárokat emberségesebbeknek bemutató ábrázolásokkal is később, amikor az ún. mongolkori utazók (Plano Carpini, Marco Polo stb.) eljutnak a tatár birodalom különböző pontjaira, s életközlelől írják tudósításaikat.

DR. SÜLYÖK HEDVIG

Egy szemtanú, Rogerius portréja

1/ "Hogy a Keresztrefeszítettnek meggyalázására és a keresztény nép nem csekély pusztulására és romlására a Magyarországra törő tatárok bevonulása és előrenyomulása uraságod előtt világosan álljon, módomban van méltóságodnak elküldenem ezt a tetteikről írt kis munkámat, amelyet valótlán adatok belevegyítése nélkül állítottam össze. Olvassa végig figyelemmel! *Sok olyasmit talál majd benne, ami szemem láttára esett meg, és amit legnagyobbreszt magam tapasztaltam; néhány dolgot meg olyan hitelt érdemlő szemályektől tudtam meg, akiknek a jelenlétében történtek azok meg.*" Így kezdi *Rogerius mester* azt a levelet, amelyet Jakab prenestei püspökhöz címzett, figyelmébe ajánlva *Siralmas énekét*, azt a *Carmen miserabilét*, amely a tatárjárás máig legfőbb és legbecesebb forrása.

De hát ki is voltaképpen Rogerius, mit tudunk e hiteles szemtanú életéről? A források nem túl sokat árulnak el személyéről, de ezt a keveset a történet-kutatásnak sikerült olyan árnyalttá tennie, hogy ma már talán őt tekinthetjük a XIII. század legismertebb hazai írójának.

2/ Az életkorára vonatkozó számítások alapján biztosra vehető, hogy valamikor a század első éveiben született a Szicíliai Királyság egyik tartományának, Apuliának akkor a beneventumi hercegséghez tartozó *Turri Maiore* nevű városában. /Ma a Puglia tartomány északi részén található Torre Maggiore./

Családjáról semmit se tudunk, de műve sokat elárul iskoláztatásáról. Szinte nincs olyan könyv a *Szentírásban* /Mózesről Zakariásig, vagy Mátétól a Jelenések könyvéig/, amelyből ne merítene. De idéz Horatiustól, s már műve címe is *Boetius De consolatione philosophiae* című munkájának ismeretere utal. A *Carmen Miserabilét* a maga teljes egészében művészi ritmikus prózában írta, élénk, szemléletes, szinonímákban és szójátékokban gazdag stílussal, számos teológiai és filozófiai szakterminust is beleszöve, okfejtése pedig világos, áttekinthető /a skolasztikus dialektika módszerének következetes alkalmazásával/. Mindez azt a következtetést engedi meg, hogy egyetemi fokozatát jelölő *magisteri* címét a kánonjog tudományában nyerte el.

Valószínűleg Bolognában tanult, itt ismerkedhetett meg későbbi előljárójával is, a piacenzai születésű Jacopo Pecorari prenestei püspökkel,

aki pápai legátusként Bolognában is megfordult, hogy II. Frigyes császár és a lombard szövetség városai közötti padovai békét tető alá hozza /1232. V. 13-14./.

3/ Főnöke, sikeres működése eredményeként, 1232 nyarán megbízást kapott ismét, mostmár hogy a magyar egyház ügyeiben járjon el legátusi felhatalmazással. Ez év augusztusában érkezik hazánkba, s kíséretében már ott találjuk *káplán*jaként Rogeriust is, aki a legátus mellett kezdhette elsajátítani az egyházi adminisztrációban való részvétel fortélyait, a diplomácia fogásait, az információszerzés és elemzés módozatait.

Pecorari Jakab eleinte csak az egyház belső ügyeiben intézkedett Magyarországon. Többek között rendeznie kellett a váradi püspökség körül kialakult jogvitát. A legációnak nem sikerült keresztülvinnie a pápai szándékot, a káptalan által választott püspök helyett bullás főpap ide helyezését, de - kompromisszum eredményeképpen - főesperesi stallumot szerzett itt káplánjának, Rogeriusnak.

A boszniai püspökség ügyeinek rendezésekor, Jolanta királyné halálos ágyánál és temetésénél, és más fontos ügyek intézésénél is főnöke mellett lehetett, de a beregi egyezmény előkészítésében más - hazai - főpapok vettek részt. *Rogeriust* ekkor a legátus Rómába küldi, hogy a pápát tájékoztassa az ügyek állásáról. Okos és körültekintő előadásaiért a pápa Jakabhoz címzett - 1233. augusztus 12-én kelt - levelében meg is dícséri őt. Esztergomba visszterve jelen lehetett II. Andrásnak az egyezmény megerősítő eskütételénél, majd előljárójának segített egyházi ügyek rendezéseiben, míg 1234. márciusában el nem hagyta vele együtt ez országot.

Az a politikai irányvonal, amelyet Jacopo Pecorari képviselt, 1234-1236 között háttérbe szorult, így napjaikat a pápai udvarnál tölthették, majd 1236 júniusa és novembere között ismét ott lehetett Rogerius a lombard városokkal folyó tárgyalásoknál, s lehet, hogy még 1239-ben is követi egy ideig főnökét, aki Provance és Franciaország területére kapott ismét legátusi megbízást, de egy-egy időre biztosan elszakadt tőle, hiszen - Spalatói Tamás tudósítása szerint - Jakab püspök gyakran szokta ez idő tájt Magyarországra küldeni magán és hivatalos egyházi ügyek elintézésére.

4/ Minden valószínűség szerint 1240-ben is ilyen ügyekben járt el, mert nem találjuk a pápa által 1241 húsvétjára meghirdetett egyetemes zsinatra igyekező prenestei püspök kíséretében.

Így fordulhatott elő, hogy a tatár támadás Nagyváradon éri őt /aki szintén bedőlt a mongolok cseleinek/, de - talán az észak-italiai harcok tapasztalatainak ismeretében - nem marad a bemenekültekkel a városban, hanem az erdőben bújik el, s ott várja az események kimenetelét. A tatár si-

kerek láttán aztán futásra veszi a dolgot, először Tamáshidára menekül, de mert ott be akarják vonni a védelembe, ami - mint írja - "nagyon nem tetszett nekünk", tovább megy a Körösök egy megerősített szigetéig. Itt megállapodott, de aztán ismét csak erőt vett rajta az aggodalom és egy szolgájával kiszökve onnan lóhalálában Csanádra nyargalt. Elkésett: a várost már felégették a tatárok, így szegényszemre vissza kellett kénie magát Körösszigetre, ahonnan egyébként futását követően szolgálói málhájával utána eredtek, de mongol portyázók felkoncolták őket.

Tamáshida elestének hírére Rogeriuson ismét erőt vett a bezártság pánikhangulata, csellel kihívta a szigetről az embereket, majd a védők előjárójának két gyermekét túszul ejtve, hogy élelmezését így, zsarolással biztosítsa, az erdőbe menekült ismét. Ám az első élelmiszerszállítmány érkezésével szinte egyidőben megérkeztek a tatárok is, elpusztították a szigetet, legyilkolták a védőket, s Rogerius ellátása így megszűnt. Hogy mi történt ezt követően a túszként tartott gyerekekkel, arról mélyen hallgat, csak nyomorúságos helyzetét festi le, hogyan kellett a területet átkutató tatárok elől bújkálnia, s milyen nehézségek árán tudott csak éjjelente az elpusztított helység romjai körül enni valót keresni.

Mikor a tatárok - elfogott rabjaik útján bántatlanságot ígérve - elöcsalogatják rejtekeikből a bujdosókat, hogy a termést begyűjtsék és szolgálataikra legyenek, Rogerius is feladja búvóhelyét, visszatér az emberekkel együtt. És igen jó érzékkel a terület tatár előjárójának közelébe férkőzik, olyannyira, hogy eljárhatott vele gyűléseikre is. Így tudhatta meg, hogy a tatárok a föld népe kiirtását tervezik, s ezért a hadhoz ment, hogy "csupaszon és saru" nélkül a szekereket őrző szolgák közé vegyülhessen. Terve bevált, egy tatárrá vedlett magyar "kegyet gyakorolva vele" befogadta szolgájának, s így megúszta az újabb vérengzést. Úgy tűnik, nem törődött semmi mással, csak a maga menekülésével, bár szolgája végig mellette maradt.

/A sors fintora, hogy tatárkézre kerülése idején a genovai hajókon Rómába igyekvő főpapokat a pisai flotta elfogta. Főnöke, Pecorári Jakab, II. Frigyes fogságába került, aki igen kegyetlen körülmények között tartotta őt fogva éppen Rogerius szülőföldjén, Apuliában egészen 1243 májusáig./

Rogerius tehát követte a tatár hadat Esztergom és más városok felé vonulában, majd a hirtelen visszaforduló sereggel maga is Erdélybe érkezett. Szemtanúja volt a korábban el nem pusztított területek felprédálásának. Megint csak jól helyezkedve a tolmácsoktól megtudta, hogy a Magyarországról velük hozott embereket válogatás nélkül ki fogják végezni, ezért szolgájával szökésre szánták el magukat. Nagy nehézségek és nélkülözések árán végül eljutottak egy Fráta nevű faluhoz Gyulafehérvár

mellett, amelynek népe bofogadta őket, s itt várták meg a helyzet konzolidálódását.

A király visszatérte után Rogerius valószínűleg az udvarnál, talán valamelyik főpap pártfogoltjaként nyert menedéket, mint írja, másfél év nyomorúság és halálfélelem után.

5/ Az 1243-as esztendő új fordulatot hozott Rogerius életében. A pápaválasztási előkészületek hírei között bizonyosan értesült arról is, hogy egyházi előjáróját Pecorari Jakabot II. Frigyes szabadon bocsátotta. Magától értetődő tehát, hogy fel kívánta vele venni a kapcsolatot. Jó alkalom lehetett erre - a vele korábban is együttműködő - Benedek váradi püspöknek a győri egyházmegye élére történt kinevezése. Rogerius is ekkor kérhette, hogy a pápa ítélje neki a váradi főesperesség helyett a győri püspök hatáskörébe tartozó sopronit. Az ügy kapcsán /mely ez év novemberében sikeres elintézészt nyert/ járhatott Rogerius Rómában, s találkozhatott a már erősen megrokkant, politikai életből kiszorított, bár pápai kegyből még római vikáriussá kinevezett Jakab püspökkel.

Az új soproni főesperes ismét korábbi pártfogója szolgálatába lépett, bár éles szemmel észrevehette, hogy jövőjét már nem az ő, hanem a vele együtt raboskodó, de mind befolyásosabb barátja, Toletanus János körében kell megszerveznie.

Mivel új állása ismét Magyarországra szólította, hát nem tétlenkedett. Minden jel szerint ekkor fogott hozzá műve, a *Carmen miserabile* megírásához, mellyel több célja lehetett. Bizonyítani kívánta elemzéseivel magas szakmai kvalitását, meg kellett magyaráznia, hogy miért nem kereste korábban a kapcsolatot Jakab püspökkel, ugyanakkor bizonyítania kellett a világi hatalommal szembeni pápapatriságát /amit a nagyon burkolt királyellenességével - hiszen javadalma mégiscsak itt volt - meg is tett/, és a kiszemelt új előjárója kegyeit keresve a ciszterciták chiliazmus iránti eszmei elkötelezettségét. Rogerius művéből kiderül, hogy sikeresen oldotta meg e feladatokat.

6/ Nem lehetett véletlen tehát, hogy miután Pecorari Jakab 1244. június 26-án meghalt, Toletanus János - akit a pápa ez év májusán kinevezett bíborossá - talán éppen elhunyt barátja ajánlására - káplánjává fogadta Rogeriust, aki művével is bizonyította kiválóságát.

Új előjárója szolgálatában kb. 5 évet tölthetett el Rogerius, s az ő segítségével cserélhette el főesperességét a nagyobb mozgásszabadságot biztosító zágrábi kanonokságra. Érdemei elismeréséül a kardinális kijárta számára, hogy 1249-ben, miután Ugrin érsek halálával a spalatói érseki székhely megüresedett - a káptalan és a város választásával mit sem törődve, a ma-

gyar király véleményét ki se kérve - a pápa őt nevezte ki oda, mint "komoly tudományú, feddhetetlen erkölcsű, dícséretes magaviseletű férfiút." A kinevezés április 30-án kelt, Lyonban nyerte el a püspöki konszokráció és az érseki palliumot, majd az év végén Észak-Itálián keresztül újra hazánkba jött. A király hidegen fogadta, olyannyira, hogy még egy évvel később is a spalatóiak szemére veti: hazai jelölt helyett "idegen jött-mentet" fogadtak el főpapjukul. De, mert a király végül is beletörődött, Rogeriust a legkevésbé sem zavarta e tény abban, hogy 1250 február 21-én ünnepélyesen bevonuljon érseki székhelyére.

7/ Új pozíciójában mindjárt a városon átutazó, az egyházból kiközösített Konrád király /II. Frigyes fia/ okozott neki némi kellemetlenséget a polgárok segítségével, majd az ide hajózó Béla király - aki tüntetőleg nem az érseki palotában szállt meg - zavarta meg nyugalmát. Ennek ellenére jól berendezkedett. "Nagyon tevékeny és evilági ügyek előmozdításában nagyon gondos és buzgó volt Rogerius érsek - írja egyik kortárs méltatója. - Hozzáfogott a püspöki épületek és lakosztályok felújításához és művesebb felékesítéséhez. Emeleteket húzatott ezekre és művészien kimunkált gerendákból és faanyagokból fényes erkélyeket készíttetett, amelyek azonban inkább a külső megjelenést, semmint a szükségletet szolgálták. A préházakat pedig praktikus és új eszközökkel szerelte fel. A Salona folyón malmokat építtetett, ekéket állított szolgálatba, s szaporította a lovak és más állatok számát; ám mert a familiárisi függés tisztázatlan volt, sok egyháznak és monostornak ez igen nagy terhet jelentett. Szerfelett törekedett arra, hogy életvitеле elismerést váltson ki, s pompás bútorokat szerzett be, pazar öltözékeket és ágyneműt kívánt. Az év nagyobb részét palotájában töltötte, s a nép körébe nem szívesen szállt ki, hacsak nem egyházi emberek és kliensei tekintélyes csapatától kísérve. Megkövetelte, hogy asztalán díszesen és gazdagon tálaljanak, kiváltképp amikor vendégei érkeztek. Szokása volt ugyanis a különféle városokból érkező nemeseket lakomára meghívni és nekik a legkiválóbb ételeket felszolgáltatni. Amikor pedig kánoni vizitációra egyházmegyéjét látogatta, elvárta, hogy társaságához a kanonokok és rangos polgárok csatlakozzanak."

8/ Csak 1260-ban támadt némi zavar személyét illetően, amikor egy a klisszai helyőrség és Spalato fegyveresei között támadt csetepaté után a város polgárai az éppen Dalmáciában időző királynéhoz őt küldték a békességet és a királyi kegyet kieszközölni. Ám a királyné Rogerius szavítól még jobban felpaprikázódott, őt nevezte minden viszály kútfejének, s ha barátai el nem menekítik, nagy bajba kerülhetett volna. /Az ügy így is csak sok közbenjárásra és két év után rendeződött./

9/ Élete utolsó két évében súlyos köszvény szögezte ágyhoz, mozdulni sem bírt, csak szelleme s nyelve maradt ép. Amikor közeledni érezte utolsó óráit, végrendelkezett - hagyatékában drága könyvek is voltak -, majd 1266. április 14-én elhunyt. Porhüvelyét - végakarata szerint - a székesegyház küszöbe elé helyezték örök nyugalomra.

Nehéz eldönteni, hogy személyiségében, jellemében még az egykori Magna Graecia odüsszeuszi örökségét hordozta-e, vagy már a Reneszánsz - Niccolo Machiavelli által később felvázolt - emberideáljának korai előképe öltött testet benne.

KÉSMÁRKI ZITA:

A tatárjárás demográfiai következményei

Ahhoz, hogy a tatárjárás által elszenvedett vérvesztéséget fel tudjuk mérni, legalább két dologra kell hangsúlyozottan figyelni: 1. az ország lélekszáma; 2. a tatárjárás utáni betelepítések mértéke.

A honfoglaló magyarság esetében megoszlanak a vélemények egyesek pár százezerre, mások millióra teszik számukat. A honfoglalást követő három évszázad alatt ez a népesség normális körülmények között szaporodott. Ez idő alatt nem érték jelentős mértékű pusztítások az országot.

Magyarországon a XI. században két nagyobb etnikum élt: a magyarság és a szlávok, ill. kisebb tötek népek, besenyők és székelyek. A magyarok az ország középső részein, a szlávok inkább a peremterületeken /a Felvidéken és Erdélyben is/ helyezkedtek el. Besenyők egy-egy tömbben telepedtek le a Sárvíz mentén és a Fertő-tó mellett. Székelyek éltek Északnyugat-Magyarországon és Erdélyben.

A tatárjárás utáni ország demográfiai viszonyai, ha lehet méginkább vitattak, mint a honfoglalás-koriak. 1242 után az ország területén számos népcsoport telepedett le. IV. Béla a tatárjárás előtt befogadta a kunokat az országba, akik 1241-ben, királyuk meggyilkolása után, kivonultak az országból és csak 1250 körül költöztek újra be az ország lakatlanná vált vidékeire több tömbben. Ezekben a területeken bőven volt hely a nomád életmódot folytató kunok számára, bár történtek kísérletek a végleges letelepítésükre is. Velük érkeztek az alán eredetű jászok. A kunok száma Rogerius szerint kb. 40.000 család, ami ha egy családot átlagosan 5 tagúnak vesszünk, akkor 200.000 fő. De valószínű, hogy ez a szám az Al-Dunától a Volgáig nomadizáló kunokra lenne inkább az elfogadható legalacsonyabb érték. Magyarországra azonban csak a kunok megvert törzsei érkeztek, ezért aligha fogadható el az 5-ös családtag szám.

Ehhez még hozzá kell tenni, hogy 1241-ben kivonultak az országból és kivonulásuk után a Balkánon is maradtak kunok, majd 1282-ben a Körösök és a Maros között élő törzsek egy része hagyta el az országot, így a végleg letelepültek számát a rogeriusi szám 1/4-re tehetjük, ami 10.000 családnak, azaz kb. 40.000 főnek felel meg. Számuk nem pótolhatta a tatárjárás pusztítását.

A románok első csoportjainak Magyarországra érkezése pontosan nem datálható. Feltehető, hogy állandó településeik a XII. század végétől jelen-

nek meg a Dél-Kárpátokban. Erre a helységnevekből következtethetünk, mivel a Dél-Erdélyi helyeinek egy részét szláv alakban, a Szebeni Havasok vidékére betelepülő csoportjaik pedig a szászoktól vették át a faluneveket, ami csak akkor történhetett, amikor szlávok még éltek itt, de már szászokat is találhatunk ezeken a területeken. Ez csak a XII. század közepe után lehetett. Az első írásos emlék rájuk vonatkozólag 1222-ből származik. Tömegesen az Aszenida birodalom bukása után érkezik a vlachság az ország területére. A havasi legeltető életmód, az állattartás megvédte őket a nagyobb méretű pusztulástól. A XIII. század közepén a székelyekkel egy sorban említik őket, ami talán azt jelentheti, hogy számuk akkora, mint a székelyké. A székelyek számára azonban csak az 1332-37-es pápai tizedlajstromból tudunk következtetni, amely 160 plébániát sorol fel, ehhez még hozzá kell adnunk a kun püspökség területén lévő kb. 10 plébániát. A falu és a plébánia arány a kevésbé elpusztult Abaúj megyében 2:1, így ha ezt elfogadjuk Erdélyre is, akkor 346 falut kapunk, amiben az átlag lélekszám kb. 20 háznép, azaz 100 fő lehetett. Végül így 1332-37-ben kb. 34.000 székely lakhatott az országban. A tatárjárás idején a székelyek számát kb. 20.000-re teszik. Bár a növekedés nem lehetett ekkora méretű, ha figyelembe vesszük, hogy a székelyek katonai szolgálattal tartoztak, hogy a XIII. század után nem kaptak utánpótlást újabb betelepülőktől és a természetes szaporodás ebben a korszakban 3-4 %.

Az erdélyi szlávok abba az etnikumba olvadt bele, amely rátelepült, így: a Háromszéki medencében a székelyekbe, Dél-Erdélyben a románokba.

A Felvidéken a betelepítések a meghatározók, mivel nagy terület lakatlan: zólyomi, tornai, sárosi, pataki, beregi, máramarosi erdőuralmak. Ha arra gondolunk, hogy az a föld jelent értéket, amit megművelnek, különösen a feudalizmusban, akkor a betelepítések szükségesnek tűnnek.

A Felvidék területére a XII. század közepétől szászok érkeztek /Szepesség/. A XIII. század elejétől cseh-morva területről érkező szláv földművelők letelepítésére vannak adatok, majd lengyel területről érkeznek szlávok Lipótba. A szlávok a XIV. századtól váltak lassan egységes nyelvvel rendelkező etnikummá, a szlováksággá.

A XIII. század elejétől németek betelepülése figyelhető meg a nyugati határvidék területén és Buda, Pozsony, Sopron, Kassa német lakossága nagyobb számban szintén a tatárjárás után jelenik meg.

Az ország területén a tatárjárás okozta pusztítás területenként más és más. Az Alföldön /a jó rejtkehelyek hiánya miatt/ a pusztítás óriási, 40-80 %-ig terjedő. A Dunántúlon és az ország többi részén 20-40 % között volt. Íme néhány példa a pusztítás mértékére az ország különböző területeiről!

Csongrád megye: itt a tatárjárás nagy változást okozott. A muhi csata után a mongol seregek itt találkoztak a Tiszántúlt dülő seregekkel. A pusztítás

méreteire jellemző, hogy Bor-Kalán nembéli Pósa fia, Nána 1266-os és 1276-os birtokfelsorolásában 24 birtok közül 3 "villa", a többi "terra" néven szerepelt, később még 3 birtok betelepült, a többi eltűnt; ez 75 %-os pusztulást mutat. Hasonlóképpen súlyos a pusztulás Kolozs-vármegyében. Gyalu, Kolozsmonostor, Kolozsvár pusztulásáról tudunk. Számadattal nem rendelkezünk, mint az előzőekben, de azt tudjuk, hogy az a kb. 30 telek jelölésű hely, amit említenek, nem elpusztult faluhely, hanem állattartó szállás, amelyek földje alkalmas művelésre. Krassó vármegye: Sajnos közvetlen adatunk nincs, annyit azonban tudunk, hogy a vármegye sík vidéke részben elnéptelenedett. Korában besenyő, úz és kun betörések és a kunok kivonulásai tizedelték a vármegye lakosságát: "A kunok pedig ezután úgy pusztították az országot, mint a tatárok..." /Rogerius/

Győr vármegye: itt a Duna és Marcal vidéki sík vidéken nagy a pusztítás. Rogeriustól tudjuk, hogy a tatárok ostromolták Pannonhalmát és az apátság birtokainak nagy részét elpusztították. Az apátságnak két váralja falva volt, melyek területén az Albeus-féle 1237-40-es összeírás szerint a népességszám igen magas. Győr és Gönyü közt is számos falu eltűnt.

Bars megye: itt nem olyan nagy a pusztítás, mint az Alföldön. A barsi polgárok említik a tatárjárás alatti futást, a szelepcsényiek és a füssiek az utána következő éhínséget. A megye területén 80 faluból 9 tűnt el, ez 10 %-os pusztulást jelent.

Rogerius így ír a tatárjárásról: "oly nagy volt a mézszárlás, annyi ezer ember pusztult el, hogy azt felbecsülni sem lehet és hitelt sem adhatunk egykönnyen az erről beszélőknek a felmérhetetlen veszteség miatt."

Az országban a pusztulás területenként változó. Egykorú tudósítás szerint a tatárjárás alatt és után több ember pusztult el az éhínségtől, mint kard által. Az éhínség hatott a születések számára, a gyermekhalandóságra, amihez még járványok is kapcsolódtak. Mindezek alapján azt mondhatjuk, - talán el nem vetve a súlykot -, hogy a pusztulás hozzávetőlegesen 50 % a Kárpát-medencében. Ezt a pusztulást leginkább betelepítéssel pótolták, ami következtében az ország vegyes etnikumúvá vált, és a későbbiekben népesség keveredés történt. Ezt bizonyítják az új antropológiai vizsgálatok, amelyek kimutatták, hogy a mai lakosság kb. 50 %-a igen kevert. Mindezt sokáig negatívnak tartották, de talán ennek a genetikai keveredésnek köszönhető a magyarság vitalitása és képessége arra, hogy ilyen hosszú ideig meg tudott maradni a népek országútját képező Kárpát-medencében.

NAGY TAMÁS

Kinga - a másik szent életű királylány

Az 1943-ig szentként tisztelt, akkor szentté avatott ifjabb Margit szinte teljesen elhomályosította nővére, a lengyel földre került és ott ugyancsak szentként tisztelt Kinga emlékét. Igaz, még egészen ifjúkorában elkerült Magyarországról, de éppen nagynénje, a hasonló sorsú Szent Erzsébet az, akinek emléke hazánkban is tovább élt. Így azért furcsa, hogy mára alig tudjuk, ki is volt ő, Boldog Kinga.

Wertner Mór alaplíművében (Az Árpádok családi története) bebizonyított tény, hogy IV. Béla és Laszkarisz Mária legidősebb leánya. De bizonyításként egyetlen adatot sem közöl a jegyzetben. Emellett szól, hogy Kinga eljegyzése, kiházásítása korábban, 1239-ben megtörtént, mint IV. Béla többi "idősebb" leányának. Az viszont érdekes, hogy IV. Bélától, aki következetesen mindig "Árpád-házi" nevet választott gyermekeinek, éppen első lánya kapott olyan nevet, amely addig egyszer sem fordult elő a magyar királyok családjában. Pedig két, életkorban hozzá legközelebb álló húga, Margit /az idősebb, aki 1242-ben Klisszán meghalt/ és Anna /néha Ágnes/ nyerték apjuktól annak nagyapja, példaképe, III. Béla két feleségének keresztnévét. További bizonytalanságra adott okot, hogy a másik alapvető fontosságú műben /A magyar nemzet története.../ Pauler Gyula így örökíti meg az 1239-es eseményt: "a serdülő Boleszló pedig... IV. Béla Kinga nevű öt éves leányát jegyezte el". Boleszló viszont bizonyítottan 1221-ben született, tehát 1239-ben már nem serdülő, hanem tizennyolc éves ifjú volt. Nehezen hihető, hogy IV. Béla egy még gyermeket szánt volna Fehér Leszek krakkói herceg fiának, amikor bő leánykoszorújából életkorban az ifjúhoz jobban illőt is találhatott. És az is kevésbé valószínű, hogy egy kiskorú gyermeke eljegyzéséért adta volna azt a gazdag hozományt, amiről mindkét országban megemlékeztek.

Így házasságának körülményeit figyelembe véve, Kinga a névadás bizonytalansága ellenére, IV. Béla legidősebb leánya lehetett. Nem tudunk arról, hogy Béla és Mária kapcsolatának 1221-es elhidegülésekor az ifjabb király neje már anya lett volna. A házasság megromlását vizsgáló váradi és váci püspök legalább is semmi ilyesmit nem jelentett a pápának. Kinga születését tehát szüleinek kibékülése utáni évekre /1224/25/ tehetjük.

Hagiografusai már születését csodálatosan kiszínezik, ezzel is megjövendölve a későbbi szent pályát. Állítólag világra jötté után ékes szavak-

kal dicsérte a mennyek úrnőjét, majd elnémult, és csak utána oldódott meg természetes módon a nyelve.

Akár megsejtették ebből a szent jövőt, akár nem, IV. Béla 1239-ben a politikai helyzetnek megfelelően szerzett férjet legidősebb leányának. A közelgő tatárveszély készítette a magyar uralkodót, hogy az európai elit dinasztiák helyett a színtén veszélyeztetett krakkói hercegfitt válassza vejenek. /Ugyanez az elv figyelhető meg a tatárjárás után is, legifjabb gyermeke, Béla kivételével valamennyi leszármazottjának eljegyeztetésénél.

Az említett gazdag hozomány Kinga lengyelből fordított kései legendája szerint 40.000 Ft volt. Pauler Szepes vármegye lengyel kézre kerülését is a kelengye részének tekinti, de erről a lengyel forrás nem tesz említést.

Kinga nagynénje és sógornője //, Salome volt az első az Árpádok között, aki 1241-ben megözvegyülvén a minoriták rendjébe lépett, és és életének hátralévő huszonhárom évét ott töltötte el. Ő népszerűsítette a ferenceseket, és valószínűleg általa kedvelte meg őket IV. Béla /akinek 1253-ban már ferences gyóntatója volt/ és Kinga is. Az bizonyos, hogy a mély vallásos érzés már ifjú házasságában megvolt benne, és nemcsak benne: hisz - legendája szerint - férjével a szűzházasságra tett fogadalmukat negyvenéves együttélésük során sikerrel megőrizték. Ezzel magyarázható, hogy összekompilálható életrajza lényegében nem más, mint vallásos cselekedeteinek sorozata. A magyar és lengyel forrásokban alig lehet néhány olyan eseményre bukkanni, amelyből "földi" életre is következtethetünk. Tudjuk, hogy a hozomány egy részét Krakkó és Szandomir vidékének a tatár pusztítás utáni újjáépítésére szentelte, apátságokat alapított. A hozomány maradványából férje zsoldosokat fogadott az ötvenes évek újabb tatárveszélye idején. Az 1257. márciusában Corcinban kelt oklevele tanúbizonysága szerint ellenszolgáltatásként Kingának ajándékozta a szandeci uradalmat. Itt Kinga a Szt. Klára-szüzek javára alapított apácakolostort. Ebben az évben egyébként jóval ifjabb húga, Ilona /Jolán/ is Lengyelországba került, akit /Áhítatos/ Boleszló kalisi herceg vett feleségül. A hercegnők az 1260-as évek végén többször meglátogathatták korosodó királyi szüleiket. Egy ilyen alkalmat örökít meg, valószínűleg 1269-ből (az eredeti évszám hibás) az az oklevél, amit Béla állított ki a szepesi Márk ispán fia Miklós részére, aki a királytól a lipői Werbyce birtokot nyerte el. A jutalmat azért kapta, mert ő jelentette elsőként a királyi udvarban az Uros szerb király elleni győzelem hírért, "mikor éppen görög, bolgár, cseh, tatár és francia követek, valamint a király lányai, Konstancia halicsi és ladoméri, Kynga krakkói és sandomiri, s Jolán calisi hercegnők a királynál látogatóban voltak".

1270 augusztusában, nem sokkal Mária anyakirályné halála után, V. István "eltűnt" az országból. Krakkóban, Szt. Szaniszló püspök sírjához ment

vezekelni apja ellen elkövetett bűneiért. A vértanút 1079-ben saját királya ölette meg, nyughelyénél már korábban csodás esetek történtek. Ájtatossága után István meglátogatta sógorát, Boleszlót, és katonai szövetséget kötött vele. Ekkor találkozott utoljára Kinga nővérével is. Kinga 1274-ben életében először és utoljára a magyar politikai események színterére lépett: a lázadó Szepes várát birtokló Márk fia Lénárt /Lóránt/ és az üldöző királyi csapatok között közvetített sikerrel a fegyverszűnetért és a vár átadásáért.

1279. december 7-én, férje halála napján a már fél éve megözvegyült Ilona húgával együtt apácaruhát öltött. A temetés után a szandeci Kláraszüzek kolostorába vonultak, amelynek Kinga lett a fejedelemasszonya. Csodás tetteit, gyógyításait a kortársak ámulva nézték, már életében kezdett kialakulni szent kultusza. Példaként egy olyan esetet jegyeztek fel, amikor egy ördögöst vezettek eléje. Az, amikor felismerte "jaj, jaj a magyar asszony" - kezdett el üvöltözni, és az ördög eltávozott belőle. Az 1286. év telén tatárok törtek Kis-Lengyelországba és a kolostort fenyegették, ekkor Kinga híveivel a czorstini sziklavárba menekült.

1290 őszen fellépett Magyarországon egy lengyel földről érkezett ifjú, aki magáról azt állította, hogy IV. László régen /1278/ meghalt öccse. Az ügy háttérében az állt, hogy az Ál-Andrást az akkor már vak Kinga vélte unokaöccsével azonosítani, a hátán levő harapás nyomok alapján. Az Ál-Andrást Baksa György úzte vissza Lengyelországba, ahol a trónkövetelőt saját hívei a Nida folyóba fojtották. 1290. november 18-án Kinga vélt unokaöccsét a szandeci kolostorba temettette. 1292. július közepén a szent asszony már halálos ágyán feküdt, amikor megjelent neki Salome szelleme, és azzal vigasztalta, hogy az Ál-András kiállta a purgatórium kínjait, és már a mennyei örömöket élvezi. Kinga halálát /1292. július 24./ a legendaírók ugyanolyan csodálatosként örökölték meg, mint születését. Halála pillanatában az emberek látták a lelkét az ég felé szállni. Alakját a lengyel nép mesékben, mondákban őrizte meg, legendájában feljegyezték szinte minden "csodatettét".

Említettem, sorsa sok vonásban hasonlatos Árpád-házi Szent Erzsébetéhez. Amíg azonban Szent Erzsébet egyszerre kötelezte el magát családjá és az Isten számára, addig Kinga a két köteleket már nem tartotta összeegyeztethetőnek.

HEVESI ISTVÁN:

Az Istennek felajánlott királyleány: Szent Margit

Ha Szent Margit életéről beszélünk, általában mindenkinek ugyanazok a motívumok jutnak az eszébe: a Nyulak szigeti kolostorban élő hercegnő penitenciatartó élete, miszticizmusa, önsanyargatásai és korai halála. Előadásomban megpróbálom Szent Margit vallásosságának gyökereit felderíteni, illetve, ha lehet, ebből majd arra következtetni: mit is akarhatott életével kifejezni a világ számára. Margit életének eseményeiről nagyszámú forrás tájékoztat, ezek alapján próbálom sorra venni életrajzának főbb állomásait.

Árpádházi Margit Klissza várában született 1242. május és augusztus között. Szülei, IV. Béla és Mária királyné még születése előtt úgy határoztak, hogy ha a tatár veszedelem elhárul az ország fölül, akkor gyermeküket az egyháznak, illetve Szűz Mária szolgálatára ajánlják fel. Margit tehát már anyja méhében oblata, felajánlott leánygyermek volt. 1242 szeptemberében a királynő visszatér Visegrádra, és itt mintegy 3 évig szinte teljes elszigeteltségben neveli Margitot. 1245-ben a királynő és Margit a királyi udvarral együtt vonul és valószínűleg Szávaszentdemeteren /a helység azonos az ókori Sirmiummal/ Margit nevelőjévé teszi az udvar egyik tagját, Olympiadest.

A 24 éves fiatalasszony Tamás bodoméri ispánnak az özvegye, vele van 4 éves kislánya, Erzsébet is. A királyi udvar továbbvonul, eltelik 1-2 hét, a királynő elérkeztnek látja az időt fogadalmuk teljesítésére, ezért ők elválnak a királyi kísérettől és Veszprém felé mennek. A Szent Benedek hegy nyugati oldalán lévő Szent Katalin kolostorba kerül Margit hercegnő, Olympiades-szel együtt. A nevelőnő 4 nap múlva veszi fel az apácaruhát, leánya, Erzsébet 1-2 év múlva követi őt, és Margit apácatársa lesz. Olympiades döntését valószínűleg nem a lelki készítés indokolja, hanem az, hogy továbbra is neveltjeivel maradjon.

Margit 1252-ig tartózkodik Veszprém-ben, amikor beköltözhetővé válik a Nyulak szigetén lévő zárda. A kolostort Mária királyné költségein építették: 1252-től élete végéig ez Margit lakóhelye. /A monostor alapítólevelét csak 1259-ben állítja ki IV. Béla./ 1254-ben Margit apácafogadalmat tesz Humbertusnak, a domonkos rend mesterének kezébe. Ez a fogadalom nem azonosítható a felszenteléssel, csak egy egyházi formula, amely a domonkos szerzeteshez tartozást biztosítja. Nem tudni, hogy II. Ottokár cseh király már ekkor előállt volna házassági szándékával,

mindenesetre a fogadalom garancia a házasság megakadályozására. 1261-ben a cseh király már forrásokkal alátámaszthatóan dinasztikus házasságot kíván kötni Margittal, azután, hogy a stájer lázadás leverését követően másodszer is békét köt IV. Bélával Bécsben. Margit mereven elzárkózik a szülői kérés teljesítése elől, és a további zaklatásokat elkerülve még ebben az évben eléri, hogy apácává szenteljék. Ottokár házassági szándékával ekkor másfelé fordul, és feleségül veszi IV. Béla unokáját, Kunigundát. 1268-ban még egyszer felmerül Margit megházásításának terve; Anjou Károly szicíliai király kérése feleségül, Margit azonban őt is visszautasítja. 1270-ben önsanyargató élete következtében tragikusan korán hal meg 28 éves korában a Nyulak szigeti Boldogasszony kolostorban. Hagyatéka is jellemzi életét, kis ládájában a következő relikviákat találták: 2 ciliciumrész /egy összeszakadozott és egy új/, egy vas öv, 1 vesszővirgács beborítva sündisznó tüskés bőrével, 2 lábbeli, belsejében oldalt apró vasszegekkel, egy ónból készült lemez hálómódra összefont sok apró daróc szalaggal, melyet fiatal korában ruhái alatt meztelen mellén viselt.

E rövid életrajz kapcsán felmerülhet bennünk a kérdés: mi volt az érteleme ennek az életnek. Miért élt tökéletes penitenciatartó életet Margit, miért nem ment soha férjhez, miért vállalta és kultiválta a szegénységet? A kérdések megválaszolására két irányból közelíthetünk. Az egyik út Margit oblata voltának kiemelése. Arról van szó, hogy a tatárjárást IV. Béla és az ország keresztény lakosai úgy magyarázták, hogy az ország egész lakossága Istennek nem tetsző, bűnös életet élt, és gyalázatoságai miatt Isten büntetésül küldte a pusztító tatárokat ellenük. Ebből logikusan az a gondolat következik, hogy az Istent ki kell engesztelni, különben elpusztul, elvész az ország. A kiengesztelés módját Béla találja meg: a tatárok kivonulásáért cserébe Istennek ajánlja a lányát. Margit tehát már születése előtt determinálva van a példamutató egyházi szolgálatra. Végeredményben egész életét úgy élte le, hogy gyötörődve és kínlódva, de maximálisan eleget tett az egyházi szolgálat követelményeinek. A szolgálat nehézségeit jelzi, hogy Margit nem értette a latin liturgikus szövegeket. Ezért is volt számára vezeklés a karban való éneklés, illetve a napi 5-6 alkalommal végzett imádkozás. Így nem mélyülhetett el eléggé az officiumok szövegeiben, mint ahogy azt a latinul tudók megtették. Margit az ország közösségéért /ekkor még nem beszélhetünk nemzetről/ vállalt áldozatot és ebbe a vállalásba halt bele tragikusan korán.

Margit életrajzának vizsgálatakor feltűnik: egész életében adva volt számára a lehetőség, hogy kilépjen az apácarendből. A veszprémi kolostor, ahol gyermekkorát töltötte, nyitott volt, sokkal könnyebb volt onnan a világba való visszatérés, mint egy ferences, premontrei vagy ciszterci kolostorból. Később a szigeti Boldogasszony zárdában a házassági szándékok adtak

volna lehetőséget a visszatérésre. Margit azonban nem lépett ki a rendből. Mi erre a magyarázat? "Csupán" a Krisztushoz való hűségéről van szó, vagy valami más is lappang e visszautasítások mögött. A felgyülemlett kérdések megválaszolásához az előbbieken emlegetett második úton lehet elindulnunk. A veszprémi kolostor apácaközösségét kellene megvizsgálnunk valóságosságuk szempontjából. Mezey László mutatja ki, hogy a közösség sok szállal kötődik a korabeli Nyugat-Európa egyik laikus nőmozgalmához; a beginizmushoz. Már a kolostor védőszentjének kiválasztása is bizonyítja a begina gyökereit, hiszen ez ugyanaz a Katalin, aki a begináknak is védőszentje. Az apácák vallásossága tehát úgy jellemezhető, hogy a beginizmustól jutottak el a domonkos rendi hivatalos alapítás után a domonkos regula felvételéig.

A begina mozgalom ideológiájára jellemző, hogy lényegében a kathar aszkézis jellegzetességeit veszik át, de tevékenységüket katolikus keretek között fejtik ki, a szerzetesrendekhez kapcsolódva. A kathar aszkézis örökségként egyik legfontosabb elvük a világban az elérhető vallásos tökéletességre törekvés eszménye. Ha vallásos laicizmusról beszélünk, akkor a vallás soha nem választható el bizonyos gazdasági és társadalmi változások kívánásától. Margit tehát gyermekkorában egy begina múltú közösség tagja lett és az ő lelki, szellemi befolyásuk Margit egész további életére kihatott. A begina szellemre vezethető vissza Margit szüzességhez való ragaszkodása. Ez is lehet a kathar önmegtartóztatás nőkre való alkalmazása. Ezért sem megy férjhez soha. Margit szegénység-kultusza a beginizmusra, még tovább menve pedig a penitens-mozgalomra vezethető vissza. A penitens-mozgalom emellett, hogy a szegénységet szorgalmazza, egyben a rossz társadalmi rend következményének is tartja azt. Margit a szegénység mögé rejti a társadalomról alkotott véleményét. Szól a "kemény fejedelmekről", akik csak "névvel keresztények", egyébként csak a kereszténység híreit rontják, rosszabbak a pogányoknál és a szkizmatikusoknál. Tisztában van egyes egyházi fejedelmek /püspökök, érsekek/ gonoszságával és hataloméhségével, de őket nem azonosítja az egyházzal, amellyel sohasem szállt szembe, ebben gátolja szigorú domonkos neveltetése.

Margitot következetes penitenciatartó élete szembeállítja a kolostori környezetével és családjával is. IV. Béla, miután Margittal kapcsolatos második házassági terve is meghiúsult, minden támogatást megvont a lányától és ezáltal a szigeti zárdától is. A király egyébként a 60-as évektől feleségével együtt fokozatosan elfordul a domonkos rendtől és ferences érzelművé válik. Margit tehát elveszti apja jóindulatát, de a kolostor közössége sem igyekszik azonosulni vele. Életmódja és szegénységkultusza kivételes esetektől eltekintve nem követendő példa a gazdag nemesek lányainak, akiket a király példáját követve szülei a kolostorba adtak. A katolikus egyház - amelynek

egyre precízebben körvonalazódik dogma- és követelményrendszere - sem kíván azonosulni Margit beginaelveivel. Ennek bizonyítéka az 1273-74-es, illetve 76-os szenttéavatási jegyzőkönyvek névsora, melyekből kiderül, hogy csak két magasabb rangú pap tesz tanúbizonyságot Margit szentsége mellett. Ezzel szemben túlsúlyban vannak a szegény tanúk, akik körében leginkább ismert volt Margit penitenciatartó életének híre, valamint annak tudása, hogy a hercegnő "maga is akarta a szegénységet."

Margit eltávolodását tehát mind a "hivatalos" egyháztól, mind pedig apjától a penitenciatartó begina életmód okozhatta. Ez a hercegnőt nemcsak közvetlen környezetétől távolította el, hanem saját főrangú rétegétől is. Ezért történhetett meg, hogy a szigeti kolostorban apácátársainak egy része nehéz életét még tovább keserítette. Ezek az apácák egyszerűen nem tekintették Margitot a saját közösségükbe valónak. A magyar király leánya végül is fényesen teljesítette oblata voltából reá háruló feladatát, életét a magyarok közösségéért áldozta fel, az őt érő begina hatás pedig kora vallásos törekvéseinek legjavát hozta benne felszínre, ezáltal téve "miraculummá" az életét a legendák csodái nélkül is.

Margit halálával szinte egyidőben megkezdődik szentté avatásának eljárása. Már 1273-74-ben, majd 1276-ban szentté avatási jegyzőkönyvek készülnek életéről, tetteiről. Margit szentté avatásának szorgalmazása végigvonul az egész középkoron, majd az újkoron és még tovább, azonban mindig történtek politikai manipulációk, amelyek a hivatalos szentté avatást megghiúsították. Ez az esemény végül 1943-ban, jó 670 év késéssel történik meg. Margit szentté avatási procedúrája talán analógia a magyarság történetére is. Párhuzamokat fedezhetünk fel a hihetetlenül elhúzódozó elismerési folyamat és a tatárjárással kezdődő, majd az ország történelmén végigvonuló veszedelmek között. De reméljük: ahogyan Margit szentté avatási problémája is megoldódott a II. világháború idején, úgy a napjainkban bekövetkező pozitív átalakulással talán országunkra is egy bizakodásra okot adó perspektíva vár.

Tallózás a témák irodalmában

- Almási Tibor*: Rogerius egyházi felettese. (Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat.) Szeged, 1986. 209 p.
- Bárczay Oszkár*: Két hadi esemény a XIII. századból. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6(1983). 484-490.
- Borosy András*: A tatárjárás és a muhi csata 750. évfordulójára. *Hadtörténelmi Közlemények*, 104(1991). 3-20.
- Csorba Csaba*: A tatárjárás és a kunok magyarországi letelepedése. [Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának harmadik évfordulójára. Túrkeve, 1981. 33-68.]
- Csorba Csaba*: A tatárjárás. Bp. 1991.
- Diós István (szerk.)*: A szentek életete. Bp. 1984.
- Erdődy János*: Keresztes lobogók alatt. Bp. 1986.
- Érszegi Géza (szerk.)*: Árpád-kori legendák és intelmek. Bp. 1983.
- Félegyházi József*: A tatárjárás történeti kútfőinek kritikája. Vác, 1941.
- Ferrarius, Sigismundus*: De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum. Vienne, 1637.
- Győrffy György (szerk.)*: Napkelet felfedezése. (Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései.) Bp. 1965.
- Harsányi András*: A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt. Bp. 1938.
- Karácsonyi János*: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Bp. 1922.
- Katona Tamás (szerk.)*: A tatárjárás emlékezete. Bp. 1981.
- Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Bp. 1986.
- Lederer Emma*: A tatárjárás Magyarországon és nemzetközi összefüggései. *Századok*, 86(1952). 327-363.
- Ligeti Lajos*: A mongolok titkos története. Bp. 1962.
- Ligeti Lajos*: Sárga istenek, sárga emberek. Bp. 1988.
- Makkai László*: A milkói (kun) püspökség és népei. Debrecen, 1936.
- Olchváry Ödön*: A muhi csata. *Századok*, 36 (1902). 309-325, 412-427, 505-527.
- Pauler Gyula*: A sajómezei csata. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6(1893). 1-14.
- Pálffy Ilona*: A tatárok és a XIII. századi Európa. Bp. 1928.
- Pierrard, Pierre*: A katolikus egyház története. Novi Sad, 1987.

- Richard, Jean*: La papaute et les missions d'Orient au Moyen Age. (XIIIe-XVe siècles). Rome, 1977.
- Rosty Zsigmond*: A tatárjárás történelme negyedik Béla király idejében. Pest, 1856.
- Schütz Ödön*: A mongol hódítás néhány problémájához. Századok, 93(1959). 209-232.
- Schütz Ödön*: Ilkánok és mamelukok harca a Szentföld hátszágáért. Keletkutatás, 1990. Ősz. 3-21.
- Szalay László*: A tatárjárás Magyarországon (1241-1242). Bp. 1872.
- Szántó Konrád*: A katolikus egyház története. I. Bp. 1983.
- Tardy Lajos*: A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok a XIII-XV. században. Bp. 1980.
- Tőkey Ferenc (szerk.)*: Nomád társadalmak és államalakulatok. Bp. 1983.
- Turchányi Tihamér*: Rogerius mester siralmas éneke a tatárjárásról. Századok, 37(1903). 412-430, 493-514.
- Vásáry István*: Az Arany Horda. Bp. 1986.
- Vásáry István*: Az Arany Horda kancellárja. Bp. 1987.
- Wertner Mór*: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek, 1892.
- Wertner Mór*: Negyedik Béla király története. Temesvár, 1893.
- Ymone, Phoungunh*: A laoszi-magyar kapcsolatok kezdeteiről. (Pályamunka. Kézirat.) Szeged, 1987.
- Zichy Lodomér*: A tatárjárás Magyarországon. Pécs, 1934.
- Zombori István*: Lovagok és lovagrendek. Bp. 1988.

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszéke,
IV. Béla Köre, és az Eperjessy Kálmán Diákkör

megemlékezést rendez a tatárok kivonulásának 750. évfordulóján
IV. Béla király, "a második honalapító" tiszteletére.

Program

Délelőtt:

Emlékülés (JGYTF 2. sz. épülete Szentháromság u. 75-77. 212. sz. terem)

- 9.00-10.00
1. PAPP SÁNDOR: A steppe a XIII. században
  2. DÁVID VERONIKA: A mongol hitvilág
  3. SZEGFŰ LÁSZLÓ: A pápaság és Kelet
  4. NAGY LÁSZLÓ: A koldulórendek megtelepedése hazánkban

Szünet

- 10.15
5. MAJZIK ANDREA: Tatár attitűd - tatár mentalitás
  6. SÜLYOK HEDVIG: Egy szemtanú: Rogerius mester
  7. KÉSMÁRKI ZITA: A tatárjárás demográfiai következményei
  8. NAGY TAMÁS: IV. Béla családja
  9. HEVESI ISTVÁN: Az Istennek felajánlott királyleány: Szent Margit

12.00-13.00 Ebéd

Délután (Mátyás tér)

- 13.30 Jelmezes felvonulás a téren
"IV. Béla" átadja örökségét az alsóbb éveseknek
- 14.00 CSEPPENTŐ ATTILA lovasíjász bemutatója
- 15.00 VIDÁK ISTVÁN nemezkészítő mester a mongol sátorról
beszél - gyakorlati bemutató a Mátyás téren

KASSAI LAJOS lovasíjász és íjkészítő előadása a lovasnomád
haremodorról

16.30 SOMOGYI ISTVÁN rendező beszélgetőtársakat vár a
sámánizmus gyakorlatáról

18.00 Ünnepélyes szentmise az Alsóvárosi templomban (Hálaadás a
megmaradásért és könyörgés az elhunytakért)

Este

Szakest a Történettudományi tanszéken.

BELVEDERE

Kiadja: a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Történettudományi Tanszékének IV. Béla Köre

Főszerkesztő: Annus Gábor

Kiadásért felel: Dr. Szegfű László

Megjelenik: 300 példányban